

ADAOS

I

BOIERNAŞII DE CURTE

Instituțiunea nobiliară la noi e de origină slavo-bizantină (însuși numele de „boier“ e slav =boljar „nobil“), de aceea nomenclatura rangurilor e în cea mai mare parte slavonă, afară de titlurile Comis, Logofet și Spătar, cără ne au venit (indirect) de la Bizantini. Cronicarul Ureche ne dă cea mai veche listă a boierilor moldoveni (Cronice I, 138), aşa cum a fost instituită de Alexandru cel Bun. Ea conține un singur titlu osmanliu: „Agă, ispravnic pre dărăbană și pre tîrg pre Iași giudeț“.

Lista dată de Ureche se află apoi reproducă de Miron Costin (în poemă-ř polonă despre Moldova) și apoi într'un mod mai sistematic de Cantemir, care, într'un capitol special din Descrierea Moldovei, vorbesce de „Baronibus Moldaviae eorumque gradibus“. El distinge două categorii, boieri de Sfat și boieri de Divan, cei din urmă subîmpărțiți în 3 clase. Lista acestor două categorii coincide esențial cu aceia a lui Ureche, numai că printre boieri de Divan din prima clasă figurază

la Cantemir un al doilea titlu otoman: „*Serdar*, Campodux, europæo loquendi more generalis locumtenens“.

Printre boierinași, Cantemir enumără între alții un *Ciohadar* și un *Cămăraș de rafturi*; iar Logofetul Gheorgache adaogă printre boieriile Curții cari au osebită rînduială (III, 302):

„Vatavul de Aprodî, Vel-Cafigiul, Credincerul, Vel-Cămăraș, Vatav de copîl, Divictarul, care mai 'nainte vreme acéstă boierie n'aș fost, făcîndu-se de la Grigorie-Vodă; asemenea și Mehtupciul, carele se chiamă și Chiesadar, Cibucciul, Ici-ciohodar, Becerul, Pivnicerul, Satîrbaș și Baș-ciohodar“.

Introducerea acestor ranguri inferiore a mers paralel cu influența politică din ce în ce mai mare a Portii asupra Țărilor române. Acéstă influență ajungînd cu totul preponderantă în epoca fanariotă, numărul boierinașilor a crescut într'una modelându-se după personalul inferior al Saraiului. Arhondologia și lărgesce astfel din ce în ce hotarele, până ce devine ilimitată.

Afară de cele 5 clase de boieri (prima numită „Protipenda“ și constituită din aşa-numiți veliți) despre care Fotino a dat descrierea cea mai completă, același istoric grupéză într'un capitol special „Despre casa Domnului“ (III, 308—312) pe toți boierinașii în serviciul Curții și cari în cea mai mare parte erau de creațiune recentă¹⁾.

¹⁾ Sulzer consacră asemenea boierinașilor de Curte câteva pagini (III, 167 urm.), dar enumerațiunea sa e incompletă și transcrierea adesea eronată. Cât privesc notiile corespondîtoare ale consulului prusian Kreuchely (Hurmuzache X, 495-548), ele sint de la un capăt la altul o traducere literară franceză după textul lui Fotino (III, 265-313). Despre boieriile Țării românesei a se vedea și „Relatio de statu Valachia“ (1679—1688), raportul unui misionar catolic sub Grigorie-Ghica, în care se ocupă mai ales de arhondologia Munteniei;

După ce enumără pe Cămărașul cel mare, pe Ispravnicul de Curte, pe Cuparul și Credincierul, pe Grămăticul Domnului și pe Protomedicul Curții, Fotino continuă astfel lungă-î enumerăriune :

Vătaful de Curte are câte 100 leî lăfă pe lună.

Muhurdarul, carele pune sigiliul domnesc pe toate cărțile domniei, capătă peste 20 mii leî pe an și 40 leî lăfă pe lună.

Devictarul, carele îngrijesce de călimările Domnului, are acelăși folose ca și Muhurdarul și 40 leî lăfă pe lună.

Becerul, carele are îngrijirea beciului în care se păstrază ale măncării, primesce 100 leî pe lună, afară de folose întâmplătoare.

Icili-ciohodarul îngrijesce de încălțările Domnului. Toți cizmari și vîndetorii de cizme sunt supuși lui și de la fie-care capătă dare de un leu, care se numește venitul ciohodăritului.

Rahtivanul îngrijesce de harșelile și de toate cele trebuințioase la caii domnesci. Când Domnul vrea să încalece, el îl aduce un scaun pe care calcă, are lăfă de 50 leî pe lună.

Grămăticul cămării este sub Cămărașul cel mare și ține socotelile lucrurilor ce intră și ieș din Camară; primesce 30 leî lăfă pe lună.

Vătaful Cămării are 20 leî lăfă pe lună.

Vătaful Beizadelelor primesce 100 leî lăfă pe lună.

Caftangiul, carele împreună cu Cămărașul II îngrijesc de garderoba Domnului, are 50 leî lăfă pe lună.

Babeingiul, ce îngrijesce odaia Domnului, are 40 leî lăfă pe lună.

Baș-ciohodarul sau șeful tutelor ciohodarilor are 50 leî lăfă pe lună.

Ciubucci-basa, care aduce ciubucul Domnului, are 20 leî lăfă pe lună.

cu toate că nu conține date noi, acest raport e totuși interesant: publicat întrâi de Engel (*Geschichte der Moldau und der Walachei, Introducerea No. CIII*, p. 108-117), el fu apoi reproducut în „Magazin Istorice“, tom. V, p. 33-70.

Cafegi-bașa, pe lângă léfa de 20 leî pe lună, se folosesc și de monopolul cafeliî.

Serbegi-bașa, care dă serbetul și îngrijesce de dulcefuri, are 20 leî léfa pe lună.

Şamdangi-bașa, carele îngrijesce despre lumînări, primesc 20 leî pe lună.

Buhurdangiul, ce îngrijesce despre asumători, primește 20 leî pe lună.

Ibrițarul, carele dă Domnului de spălat, capătă 20 leî pe lună.

Peşchergi-bașa, carele dă Domnului peşchirul, primește 20 leî pe lună.

Sofragi-bașa, carele îngrijesce despre masa Domnului, capătă 20 leî pe lună.

Narghelegi-bașa, ce dă Domnului nergheléua, are 30 leî pe lună.

Giamâşirgi-bașa, carele are îngrijire de spălarea rufelor, primește câte 20 leî pe lună.

Bârbier-bașa, carele rade pe Domn, primește câte 10 leî pe lună.

Toți ómenii aceştia ce sunt în serviciul Domnului se numesc Edeclii și Orta-cușaci. El când fac serviciul, sunt îmbrăcați numai cu caftanuri și încinși pe d'asupra fară altă haină, purtând numai fesurile în cap. Sub dînsii sunt și alți servitori mai mici în număr de 34, primind toți împreună până la 365 leî pe lună și se numesc Iamacuri și Icioglanî.

Cavaz-bașa, carele stă în picioare afară la ușa Domnului cu bastonul în mâna, primește 10 leî léfa pe lună.

Iamacurile sau ajutorii acestuia câte cinci leî léfa pe lună.

Chehaia are câte 20 leî léfa pe lună.

Ciohodarii în număr de 20 primește fie-care câte dece leî pe lună.

Doi ciohodarii ai beizadelelor primesc câte 20 leî pe lună fie-care.

Satîr-bașa câte 15 leî pe lună.

Chehaia II câte 12 leî pe lună.

Patru satirași câte 10 leî pe lună.

Mataragi-bașa câte 15 leî pe lună.

Ajutorii acestuia câte dece leî pe lună.

Bâş-ciausul ture câte 40 leî pe lună.

Alaiă-baş-ciauşul, cu alii doă ciauşi, primesc toţi împreună 95 lei pe lună.

Spişerul Curţii primesce 150 lei pe lună.

Gerahul Curţii asemenea.

Curierul privat câte 200 lei pe lună.

Trîmbişaşul nemţi câte 30 lei pe lună.

Vornicul de harem sauă îngrijitorul apartamentelor de femei, împreună cu soţia sa Vornicesa şi cu toate fetele ce fac suita Dômnei, primesce o mie lei pe lună.

Başciohodarul Dômnei câte 20 lei pe lună.

Grâmaticul Dômnei câte 200 lei pe lună.

Maimar-başa (architectul domnesc) câte 50 lei pe lună.

Fustaşii Divanului şi aii haremului în număr de 24 primesc 265 lei pe lună.

Lefile tutulor celor de mai sus compun țifra de 6717 pe lună.

II

HATİSERIFUL DIN 1802

Sultanul Selim al IV-lea a emis în luna lui Gemagelahir 1217 (Noembre 1802), sub Const. Ipsilant-Vodă, ultimul hatişerif, care confirmă vechile privilegiile ale Țării românescă şi ale Moldovei. El a fost citit la Mitropolie, de faţă fiind toţi boieri, în 23 Octombrie din acelaşi an. Hatisheriful a fost tradus într'un mod fragmentar de Engel şi complet de Fotino (III, 223—235).

Reproducem acest document după Tesaurul istoric al lui Papiu-Ilarian (II, 308—314), care conține textul oficial într'o copie foarte fidelă dar prea literală (întru cât s'aș conservat particularitățile stilului oriental, indicând în note variantele aflate la Fotino și în Uricariu (III, 181—205) și completându-le cu datele corespondente ale hati-

șerifurilor anterioare din 1774 (Uricariu VI, 433—446) și 1792 (ibid. III, 131—144).

Hatișeriful din 1802 resumă și completăză pe tōte cele-lalte¹⁾: e documentul capital pentru daraverile nōstre politice cu Pórtă otomană.

In vreme când cu norocire s'aū săvîrșit pacea și împăciuirea între prea-înalta și vecinica Impérăția mea și între Impérăția Nemților, atuncea milostivindu-se Împérăția mea la starea cea din vremea răzmiritei ce aū suferit raiaua Tării rumânescă, aū miluit'o cu sfîntă poruncă²⁾ de iertarea dăjdiilor: de haraciū, de bairamlic, de rechiabie și giaize³⁾.

Asemenea, pe la înjunghetărea lui Muharel a léтуlui 1206, s'aū mai dăruit iarăși sfînta mea poruncă coprindătore de a nu se supera năpăstuindu-se săraca raiă. Iar în urmă viind grecesc și turcesc arzmahzar din partea celor din Țara rumânească, Mitropolit, episcopi, igumeni și toți preoții de pe la mânăstiri și biserici, boieri, căpitanii și ceilalți zabiți, cu coprindere că mai nainte de câțiva ani s'aū silit, din pricina celor ce aū pătit asupreli și necazuri în vremea răzmiritei, de a părăsi cel mai multă patria lor și a se depărta de la ea și a se prăpădi memlechetul Tării rumânescă⁴⁾ și a veni lăcitorii la ticălosa stare, și că având mare supunere și ascultare la prea-puternica Impérăția mea și reză-mându-se la acea către ei milă și milostivire a Impérăției mele, cer a se înnoi prea-înalta poruncă ce s'aū dat mai nainte, coprindătore de nizamul Tării rumânescă⁵⁾ și a multor șarturi cari s'aū cercetat atunci la

¹⁾ Hatișeriful din 1826, trimis de Mahmud al II-lea lui Grig. Ghica după pacea de la Akkerman și publicat de d. G. I. Lahovari în „Con vorbirile literare” din 1887, nu este, cât privesce fondul, de căt o transcriere a hatișerifului din 1802, augmentată cu stipulațiunile tractatului de la Akkerman.

²⁾ Ur.: sfîntul ferman.

³⁾ Fot.: scutirea haraciului, edigielelor, richiambialelor și zarelelor.—Ur.: iertarea dărilor de haraciū, de hădiea, rechiabiea și giuapele și de tōte altele mari și mici biruri... 1774: plătind numai obicinuitul haraciū, iar alte încărcări și cheltuieli cu nume de havaetur, dumiale, obducturi și giaizele s'aū poprit... 1784: iertați de richiambighele și bairamlicură și alte deosebite teclfatură.

⁴⁾ Ur.: pricinuindu-se prăpădenia pămîntului Moldovei...

⁵⁾ Fot.: atingătore de privilegiurile și buna-orînduală a Tării româneșcă.

caidul ce se păzește ¹⁾ la împărătescul meū Divan, de fermanurile ce se daū după vremi ²⁾, fiindcă s'aū găsit acolo coprins că la létu 1188, la jumētatea lui Seval, s'aū dăruit la amîndouă țările sfintele prea-înaltele poruncă împodobite cu sfintul hatihumaiun, arâtându-se acestea ce se dic în urmă.

Că raielele ³⁾ a căte două țărī, Rumânesci și ale Moldovei, care coprind loc de cheler ⁴⁾ a prea-puternicei împărătiei mele, plătind după starea lor dajdia anului său haraciul, să nu se supere pentru multe fiteși-ce socoteli, nici chiar banī, nici cu alte ori-ce chip.

Si când se va întâmpla pîră și pricină între Turci ⁵⁾ și între două raiele ⁶⁾, acest fel de pricină Domnul Țărī rumânesci după vreme, cercetând cu dreptate pe jeluitor și pe pîrît, să împlină dreptatea ce se va dovedi. Iar la hotărîrea pricinilor ce se va întâmpla între Turci și între raiele ⁷⁾, să fie în mijloc și cel după vremi Divan-efendisi al Domnului ⁸⁾ și alți zabiți ⁹⁾. Iar de se va întâmpla, ca aceste pricini între Turci și raiele de a nu lua sfîrșit prin mijlocirea celor ce s'aū ălis mai sus, al lui Divan-efendi și altor zabiți, de la cei după vremi Domnii Țărī rumânesci, și se va dovedi că găndul acelor jeluitori său pîrîti turci este de a vătăma și a păgubi săracă raiaua ¹⁰⁾, să nu se sufere a se supera și a se păgubi săracă raiaua, pentru acest fel de mincinose și împotriva dreptății dăvale și pîrît. Iar hotărîrea de acest fel cu îndoială pricini să se facă înaintea cadiului de Giurgiu ¹¹⁾, căutându-se judecata

¹⁾ Fot.: cercetându-se condicile ce se păstrează în... Ur.: căutându-se caidurile cele păzite în...

²⁾ Fot.: ordinele ce se daū din timp în timp.

³⁾ Fot.: supușii...

⁴⁾ Fot.: care locuiesc țările ce sunt grânare... Ur.: socotite în locul cheleriului împărătescii mele măriri;... 1792: socotindu-se aceste două eparchii ca o magaza a înaltei mele împărății.

⁵⁾ Ur.: ehleislami adică cei de credință otomanicescă...

⁶⁾ Fot.: între doi Români...

⁷⁾ Fot.: între Turci și creștini.

⁸⁾ Fot.: Divan-chiatip care se atâlă pe lângă Domn... 1774 și 1792: Divan-chiatipul Voevodului și alți musulmani.

⁹⁾ Fot.: cu alți ehliislamî. Ur.: și alții de credință otomanicescă și alți otomani...

¹⁰⁾ Fot.: pe Români.

¹¹⁾ Fot.: înaintea lui Grgiov-cadisi. Ur.: înaintea cadiului Ibrailei.

după dreptate, cari cadii ai Giurgiulușint datoră, când se va rîndui la ei vr'o pîră ca acăsta despre partea Domnului după vremi, să fie cu luare aminte a nu face nicidcum lucru afară din dreptate și din pravilă, și nevoindu-se a avea dreptatea locul ei și a nu se năpăstui săracă raia. Si încă a nu se supera săracă raia, ducându-i cu sila a se judeca la alt loc, de vreme ce s'aș scris fetfa coprindetore că mărturia unuī raia asupra unuī Turc¹⁾ este primită și bună la pricină de clironomie²⁾, la care să urmeze după fetfa.

Si că căți din ascherlii sauă alții³⁾ vor face vre-o greșală înlăuntru în Tara rumânească⁴⁾, aceștia să se trimită la serhaturile din prejur și acolo să se pedepsescă prin marisetu zabițiilor lor.

Si măcar că sunt multe și înalte împărătesci porunci, să nu cuteze împotriva nizamului ce s'aș dat mai nainte a intra în țară serhatlii și alții din lacitorii cazalelor⁵⁾ după Dunăre, și înalte porunci sunt ca să surpe căslalele, care se facea la Tara rumânească mai nainte, și să se izgonescă cei ce umblă fără nici o trébă, netrebnici și ómeni răi: dar nu este departe de a se întâmpla, ca unii ca aceștia a se cere de a intra în țară și după ce ei intră, se vor gâlcevi și vor omori unul pe altul, după aceea să céră prețul săngelui și apucându-se de pîrl mincinóse și cerînd lucruri și banii, a supera și a păgubi pe săracă raia. Pentru acăsta de acum înainte, afară din rîndușii și numișii cu număr neguțători de la serhaturi, nimeni altul să nu cuteze a intra în țară. Si aceștia iarăși când au a merge la Tara rumânească pentru neguțătoria lor, să-și ia teșcherele de voie de la zabițiilor lor și ajungând în țară, să arate acest fel de teșcherea sau la însuși Domnul țăril⁶⁾, sau la vechilul lui, și luând iarăși teșcherea de voie sau de la Domnul țăril rumânescă, sau de la vechilul lui, aşa să se

¹⁾ Fot.: asupra unuī ehliislam.

²⁾ Fot.: la judecătile vasigetului și unispetului. Ur.: la judecătile clironomilor și a genealogiei lor, adică a rudeniilor.

³⁾ Fot.: sauă alții din ehliislam. Ur.: ori căți sauă din oșteni sauă din alții de credință otomanicescă.

⁴⁾ Ur.: în țara Moldovei.

⁵⁾ Ur.: și alții din taifalele caicilor Dunării.

⁶⁾ Fot.: la Eflac-voivodasi. Ur.: către însuși Domnul Moldovei.

neguțătorescă făr' de a cere la județele, în car̄i merg pentru neguțătoria lor, nici cu sălașuire a se aşeda acolo, nici a ara, nici a semăna, nici a supera în altfel raielele, nici a da selemaheșă sau arvună, car̄i acestea tot se coprind întocmai la înaltele porunci, ce s'aū dat mai nainte pentru nizam și se cade a se urmă.

Și că pentru acest fel de mincinose davale¹⁾, să nu se sufere a se rîndui în Țara rumânescă mumbășiră despre partea Vezirilor și cadiilor și zabitilor spre supărarea săracilor raiele²⁾.

Și că câte locuri și moșii, sau mânăstirescă sau ale altor obraze, care cu sila și cu năpastuire s'aū stăpânit de acest fel de ómeni netrebnici și se numesc până în diua de astădi cu nume de raiele, facându-se pentru aceștia desăvîrșită cercetare și dovedindu-se că se stăpânesc cu năpastuire, să se întorcă la stăpâniș vor cei adevărați.

Și că de va fi trebuință de a se înnoi și a se lucra cum și mai nainte schela cea veche a Țării românești, orașul de Floči, spre mai de folos și mai lesne ducerea de celor ce es din țară la alte țări sau din alte țări la Țara rumânescă, să aibă voie lăcitorii țării a înnoi și a umbla cu disa schelă, însă cu chip de a nu păgubi pe prea-înalta mea Impărătie³⁾.

Și cum că nu se dă voie la neguțătorii turci⁴⁾ a tinea înlăuntru în țară moșii și cifteliceurii⁵⁾, nici a pasce vite.

Și cum că, de vreme ce este poprit de a intra în Țara românescă cei ce merg la dregătoriile lor⁶⁾, prea-înălațiil vizirii mei și prea-cinstitii mirimiranii mei⁷⁾, abătându-se din calea drăpta la dusul și la întorcerea lor și a lui de la raiele fără de preț cele trebuințiose lor, ómenilor și vitelor lor, și a lui cai de olac⁸⁾ și facând alte cereri ca acestea, a bântui săracă raia; pentru

¹⁾ Fot.: certe și neințelegeri.

²⁾ Fot.: spre supărarea locuitorilor.

³⁾ Intregul acest pont lipsesc natural în varianta moldovenescă.

⁴⁾ Fot.: neguțătorii ehliislami. Ur.: neguțătorii otomani.

⁵⁾ Fot.: care sau moșii... Ur.: a avea și cifteliceuri...

⁶⁾ Ur.: la manuspurile lor.

⁷⁾ Ur.: prea înălațiil mei vizirii și prea slăviții mei echituiului...

⁸⁾ Fot.: cal de poștă... Ur.: cal de menzil...

acésta nici într'un chip nu este voința Impărătiei mele a se păgubi de acum înainte raielele Țării rumânești despre partea Vizirilor și mirimiranilor și ómenilor lor¹⁾. abătându-se din drumul cel drept și întrând în Țara rumânescă.

Asemenea și cei cu pricină trebuinciose ce trec, sau Tătarî sau alții, la multe locuri de prin prejurul acestei țări, să nu se abată din drumul lor și să mérgeă în Țara rumânescă, nici să céră ca și olac mai mulți de cât se coprinde la menzil-ferman ce aș la mâinile lor²⁾. Așijderea și cei ce se duc cu poruncă la numita țară³⁾ după vremi, să nu supere și aceștia cerând mai mulți ca și cât cele ce sînt scrise în menzil-ferman ce aș în mâna lor; și la împlinirea acestora ce s'aș dis mai sus (cară acestea totă se coprind la poruncile ce s'aș dat mai naiente), până acum de s'aș întîmplat vre-o lenevire, dar de acum înainte la totă cele ce s'aș dis șarturi⁴⁾ fără de gresală de a se păzi, se va face mare osîrdie. Iar cine se va cuteza a face mișcare împotriva înaltelor porunci, la pedepsa acestor fel de ómeni se va face totă silință fără de cea mai mică prelungire.

Și cum că, de vreme că sînt date multe înalte porunci, poruncitoré cum că când se duc raielele Țării rumânescă la casabale, sate și tîrguri după Dunăre⁵⁾, sau pentru vre-o tréba a lor de alîşveriș, să nu se supere de către haracci și zabiții acestor părți, nici cu cerere de haraci și spenge,⁶⁾ nici cu alte pricinuiri, nici ómenii haracciilor și colgii cu pricinuiră că cer raiele străine, să intre în Țara rumânescă și să umble încóce și încolo. Pentru acésta se poruncesce și cu înalte porunci, celor de se cade, și se opresc aceștia de acest fel de lucru.

¹⁾ Fot.: a mirimiranilor și a etcaelilor lor... Ur.: de către echituiul și de către ecpaelile lor.

²⁾ Fot.: în menzilurile ce vor avea în mâna. Ur.: în fermanurile de menzil ce aș în mâinile lor.

³⁾ Fot.: meemuril cără vor veni în țară. Ur.: căpă vor merge cu memurietură în țara Moldovei.

⁴⁾ Fot.: suruturi. Ur.: sureturi.

⁵⁾ Fot.: în satele de peste Dunăre. Ur.: la tîrgurile cazalelor și satelor peste Dunăre.

⁶⁾ Ur.: spenți.

Si cum că raielele și lăcitorii Tării rumânescă să nu se supere de nimeni, după iertăciunea și slobodenia Tării rumânescă, la dădii și căiafet și portul lor.¹⁾

Si cum că, câte raiele în Tara rumânescă ar fi primit legea turcă, nu pot a cere parte de moștenire de la părinții și rudele lor: cercetându-se fetsaua pravilei, fiindcă acăstă pricină razimă la pravilă, s'aș dat patru sfinte fetsale, coprindând cel dintâi: că Nazarinénul cutare, după ce va primi legea turcă²⁾ și va muri tatăl lui cutare, nu poate a-și fi fiu-seu moștenitor. Cel de al doilea: Nazarinénul cutare, bărbatul cutării Nazarinence, de va veni la legea turcă, nevasta acestuia rămaind la legea ei și murind ea, nu se face moștenitor ei cel de aș primi legea turcă bărbatul ei. Al treilea fetsa: cutare Nazarinén, feciorul altuia cutare Nazarinén, de va primi legea turcă și va muri tatăl seu fiind creștin, feciorul lui nu se face moștenitor lui. Al patrulea fetsa: cutare Turc,³⁾ de va ierta robul lui pe cutare Nazarinén, iar acest rob după iertăciune va muri fără de a primi legea turcă, cutare Turc, stăpânul seu, nu se face elironom aceluia iertat cutare Nazarinén. Deci aceste fetsale după coresponderea lor se cade a se urmă cum se cuvine.

Si cum că, măcar că s'aș lăsat și s'aș iertat mumbaiau și de a se cumpăra pe fiescare an oī cu înalte porunci, prin marifetu casap-bașii după vremi, dar este de mare trebuință de a se aduce oī din ținutul Impărătiei mele pentru tainaturile miriei⁴⁾ și pentru hrana lăcitorilor Tarigradului, pentru acăstă raielele Tării rumânescă să nu ascundă oile lor de vîndare, ci cu prețul ce se politifsesce să le vîndă la neguțători și gelepi. Si aşa cu priveghiarea⁵⁾ celui după vremi Domn al Tării rumânescă să nu facă cusur de⁶⁾ a trimite la Tarigrad cât de multe oī, și aceste oī să le vîndă lăcitorii Tării rumânescă numai la acei neguțători și gelepi, carii le vor aduce în Tarigrad, iar nu în alte părți.

¹⁾ Ur.: pentru portul locuitorilor Moldaviei după pronomiile și serbestiet adică slobodenia patriei lor.

²⁾ Fot.: Islamul. Ur.: credința otomanică.

³⁾ Fot.: un zeiu muslim... Ur.: cutare din legea otomanică.

⁴⁾ Fot.: tainaturile oștirii.

⁵⁾ Fot.: cu nazaretul. Ur.: prin nazaretul.

⁶⁾ Fot.: să nu facă smintelă.

Și cum că, Țara rumânescă fiind în loc de cheler împărătesc¹⁾ și fiindcă cererea și ducerea multimii de zahrele este cel mai de trebuință, aceste două țări, Rumânesci și Moldovei, în loc de mucaesea ce se da mai nainte din tōte felurile de zahrele²⁾, care ară și semenă raielele țării, să le cobore necontenit zahrele din destul la schelele Dunării și să le vîndă după prețul ce se politifsesce la reizi corăbiilor a căpanului, vîndînd zahrele la acei reizi cari vor merge la Tarigrad, iar nu la alte părți, dar fără a se părași țărani de arătură și semenătura lenevindu-se, că mucaesea zahrelui s'a ridicat,³⁾ nică să se ascundă zahréua ce aș cu gând de lăcomie și cu acest chip raielele țării să se folosescă și să câștige, iar lăcuitorii Tarigradului să pătimescă cu stenahorie de hrana. La acăstă pricină să puie necontenit mare silință, atât cei după vremi Domn, cât și boierii.

Și cum că orice gresală s'a întîmplat a se face de nevoie de către boierii și raielele țării rumânesci și ai Moldovei la răzmîrița trecută, acestea tōte până acum fapte și mișcările lor s'a iertat cu desăvîrșita iertare de către Impărăția mea, și nu va pomeni Impărăția mea nică odinióră nică cu mustrare nică cu izbîndă la nică unul dintre ei, pentru cele trecute faptele lor; și de acum înainte, precăt vor fi statornici la stéjărul supunerii și ascultării către prea-puternica mea Impărăție și vor urmă datoriiile supușilor, neabătîndu-se din supunerea ce se cade, n'aă a vedè altcevași din partea Impărăției mele fără numai de cât milă, milostivire și milosîrdie.

Și cum că la pricina între Domnul țării rumânesci și între nazirul Silistrei pentru hotarul de matca Dunării să se urmeze cu luare aminte cea de mai pe urmă al doilea rînd dată poruncă la létu 77, coprin-detore și de cele ce s'aă dat mai nainte înalte porunci.⁴⁾

¹⁾ Fot : meulechetul țării românesci făcînd parte din grânacul Impărăției mele. Ur.: pămîntul Moldovei fiind socotit în locul chelieriului împărătescii mele măriri. 1792: Moldova se socotesce ca o magazie a finalului meu scaun.

²⁾ Fot.: tōte felurile de produse.

³⁾ Ur.: că s'aă ridicat cererea cea hotărîtă a sumei zahrea, care se numia mucaesă. 1792: zahréua numită mucaghesin... s'a ridicat mucaghiava.

⁴⁾ Lipsescă în Ur.

Si cum că boieriile Țării rumânesc și a Moldovei de vreme ce se cade a să da între Greci și între pământeni cei aleși, cari pot a le chivernisi bine și de credință, pentru acesta pricina boieriilor se lasă la cei după vremi Domnii Țării rumânesc și Moldovei, ca să metaherisescă la slujba lor după trebuință pe cei credincioși și vredniți atât din Greci cât și din pământeni, protimisind însă pe cei mai de trăbă din pământeni boieri la boieriile ce sunt înadins pământenilor.

Si cum că, când va fi trebuință de cherestele pentru întemeierea cetăților de la Rumele, să se tăie acestea din munții Țării rumânesc și al Moldovei și să se care la locurile ce vor face trebuință, și luând senet peceluit de la bina-emenii, să se plătescă fără de lipsă prețul tăierii și al căratului acestei cherestele din banii haraciului Țării rumânesc și al Moldovei, fără de a se scădea nică un ban.

Si cum că vitele ce sunt în séma ustaliei de la Mangalia și care sunt la cîstîlîcul Mangaliei, să se oprescă de acum înainte a nu le pasce în țară, atât vara cât și iarna, și într'acestași chip să se apere săracă raiua din paguba acesta¹⁾. Încă s'aș găsit trecut în cai-

¹⁾ În locul acestui pont. Ur. conține alte două: Si că pentru cei mai năînte trimiști care mergea la Galați din partea acelui după vreme nazir a Kiliel, și supera pentru cererea de ghiumbruc adeca de vamă, după ce vămile tuturor zaherelelor și a altor lăceruri ce se scoboră la schele, după obiceiul țării se ieșă de către Dominul Moldovei, său dat înalte poruncă, ca să nu mărgă de acum înainte la Galați ómeni de aî nazirului Kiliel, nici să cuteze a supera pentru cererea de ghiumbruc, iar osébit de acésta fiind că nu s'aș găsit trecut în condicile calemului Divanului, că s'ar fi dat vr'odată înaltă poroncă, ca să fie la Galați secheterior ghiumbrucciul de la Isacce. Drept aceea să se facă silință de a lipsi cu totul acesta fără de cale și fără cuvînt trimiterea a ghiumbrucului de la Isacce și ómenii nazirului Kiliel.

Si fiind că cu cuvînt și pricinuire de a se împlini și a se strînge din țara Moldovei pe tot anul acea potrivită și sciută sumă de ghiuvergile adeca sălită pentru trebuința zaraphanalei împărătescă, se rinduia în tot anul când unul când altul, dându-se acesta ca o chivernisă la acei ce se trimit, și trimișii aceia ce se numia multezimi, mergînd acolo supera și insarcina săracile raiele, care și acesta fiind împotriva împărătescă mele bune voință. Drept aceea de acum înainte nu va merge nimănii în țara Moldovei cu nuniri de nazir sau multezimi, ca să ceie ghiuvergile, iar ghiuvergilăna ce este trebuințosă pentru zaraphanăa împărătescă, să se gătescă prin mâna și marafetul acelui după vreme Domn al Moldovei, plătindu-se deplin

dul Divanului, ca la řuruturile ce se vor dice mai jos să ţău adaos și cel spre ajutor i apărarea lor sart: după mila și milostivirea Impărătiei mele către el, ca să aiba luare aminte de acum înainte și ca să lucreze cele cǎdute la îndatorita lor supunere, fără de a se abate nici decum până la un fir de pěr din calea dreptății și a supunerii după datoria lor, și aducând mare supunere la Domnii lor după vremi, facând silință și luare aminte la împlinirea împărătescii slujbe și departându-se cu mare luare aminte de cel mai puțin cusur. Acele sarturi sunt acestea:

Cum că de acum înainte să nu se céră de la Tara rumânească mai mult de cât 619 pungă de bană; iar din țara Moldovei mai mult de cât 135 pungă și 445 tal.; cu nume de haraciu anului, care dajdie a fiesi-căriia țării să se dea aici la Tarigrad la sfîrșitul fiesi-căruia an și să nu se rînduiescă în havalele.

Si cum că să se dea din partea Țării rumânești 90000 tal. bană gata și lucruri la poelonul bairiamului și 40000 rechiabie¹⁾). Iar din partea țării Moldovei, pentru poelonul bairiamului în bană gata și lucruri 90000 tal. și rechiabie 25000 tal., iar mai mult să nu se céră.

Si cum că pentru Domnii să nu se céră pe fiesicare an banii mucarelului²⁾ și pre cât nu se va întimpla vre-o greșală lui și să se dovedescă bine, să nu se mazileșcă. Si de la Domnii ce se orînduesc după vremi, să nu se céră giaizele și avaeturi³⁾ mai mult de cât este obicinuit din vechime, cari aceste obicinuite giaeze și avaeturi să nu se ia de la raiele, ci să se plă-

prețul atât a cumpărăturii cât și a chiriei dusului către lăcitorii țării, din banii miriei împărătescii a Moldovei, și întru același chip găsindu-se, să se facă înscințare către zaraphanéua împărătescă la care schele să ţău scoborit, ca de acolo cu caice să se aducă la Tarigrad.

¹⁾ Fot.: Tara românească va răspunde în numărătoare pentru dire 180 pungă și pentru richiambie 80 pungă. Ur.: să se mai dea de la Tara românească 90000 lei în naht sub numire de idighe și 40000 lei cu numire de richiabie, iar de la Moldova pentru hidiea... 1792: pentru bairamlicură se vor da din Valahia 90000 lei și pentru rechiabie 40000 lei.

²⁾ Fot.: să nu se mai céră ipcaia său cheltuielile mucarerului. Ur.: cheltuiala mucarelului adică a înnoirii Domniei. 1792: să nu cee nimica pentru ipca...

³⁾ Fot.: peșcheșuri și avaeturi de la locitorii.

téscă din veniturile chiar ale Domnilor¹⁾, ocne, vămi și din rusumaturi.

Și cum că cei după în prejur acestor două țări, pași, cadii și alții zabiți să nu facă cereri și să céră hasuri și avaeturi²⁾, a căror pagubă se razimă la săraca raia și să nu trimîtă despre partea lor mumbașiră, numai și numai de a lua banii, cari acestea nu se suferă de către Impărăția mea.

Și cum că când se va întimpla a se face mazili și a se rîndui cel din dregătoriile prea-puternicei mele Impărății³⁾, n'aș să dea nicăi un fel de giaize și avaetură lor.

Și cum că din numitele două țări din tóte felurile zahrelelor să se céră sumă pe căt nu se aduce supărare raielui, și când miria va cumpăra zahrea din numitele țări, să se plătescă prețul acelui zahrele cu banii gata și chiria să nu se încarce la raiele. Iar când vor cumpăra neguțatorii zaherele, să se plătescă cu banii gata, cu prețul ce se politifsesce.

Și cum că, fiindcă se coprinde la acele date mai nainte sfinte poruncă, după cum s'aș dis mai sus, că cumpărându-se oī din amîndouă diisele țări prin marifetul saigilor și ai ómenilor lui casap-bașa, este pricinuitor de pagubă și asuprire la raiele, cum s'aș dis mai nainte, s'aș iertat să nu se facă acea cumpărătore de oī. Dar de vreme că este trebuință de a se aduce oī din ținutul Impărăției mele pentru tainaturile miriei și pentru hrana lăcuitorilor Tarigradului, pentru acesta raielele Țării rumânescă să nu ascundă oile lor de vîndare, ci cu prețul ce se politifsesce să le vîndă la neguțatorii și la gelepi, și așa cu priveghiarea celor după vremi Domnii ai Țării să nu facă cusur de a porni la Tarigrad căt de multe oī și să le vîndă lăcuitorii țării aceste oī numai la acel neguțator și gelepi, cari vor să le aducă la Tarigrad, iar nu la alte părți. Pentru care și de acum înainte se va face silință și lucrare câte sănt de trebuință la acestea.

Și cum că, când se vor cere de la cele două țări

¹⁾ Ur.: eraturile ce se cuvin Domnilor.

²⁾ Fot.. tributuri nicăi angarale. Ur.: daruri și avaeturi.

³⁾ Ur.: când se va întimpla azlu și de iznóvă rînduiră a rîgialului Impărăției mele.

cherestele său alte trebuinciose de zidiri, să se dea scire de suma cerută la Domnii după vremi și aşă să se care cele ce se cer la hotarele acestor două țări, să se plătescă prețul tăierii și căratul la raiele de la cei ce sunt meemuri la acest fel de binale¹⁾, cu mijloc ca să dea mâna raielelor și cu bană grata; dar să nu se silescă raielele a le căra acestea ce se cer, său cheresteau său altele, afară din hotarele țării lor.

Așjderea, cînd se va cere de la aceste două memlecheturi²⁾, salahori și care³⁾, să se plătescă⁴⁾ fără de a se scădea din obicinuita plata lor nici un ban, nici să se prelungescă vremea plătirii lor.

Și cum că să nu se sufere a intra într'aceste două memlecheturi, afară din neguțatorii fermanlui, nimeni din prejurul Dunării lăcitorii și iamacii⁵⁾, cu scoposul pagubei și vătamării raielui, și să umble întorcându-se prin țară, nici să are nici să semene locuri ce se cuvine raielelor a două memlecheturi, nici să bage vitele lor pentru pășunea și hrana lor; iar cine va cuteza a face împotriva acestui nizam, să se pedepsescă strănic.

Si cum că de său stăpânit după pace locurile raielelor, să se întoarcă la stăpânii lor.

Și cum că, când nu va fi mare trebuință și grabnică pricină, să nu se trimiță cu mumbașirii la aceste două memlecheturi despre partea Impărătiei mele și când se va trimite, să nu se céră plata mumbașirelului⁶⁾ lor de la raiele, nici să se zăbovescă în țară cu izvodirea a fel de fel de pricini. Aceste șarturi adăogându-se la cele de mai înainte, să se urmeze totdeauna și păzindu-se la mâinile lor, în vreme de trebuință să se caute caidurile fiesce-cării pricini dintr'acestea și să se lucreze acestea căte se cer; iar cine va cuteza împotriva acestora a face ceva, oricine va fi să se pedep-

¹⁾ Fot.: rînduîjii de ale primi. Ur.: mumbașirii ce vor fi la binalele acestei.

²⁾ Fot.: de la amândouă aceste țări.

³⁾ Fot.: vaci și harabale.

⁴⁾ Ur.: să se plătescă chiundelicurile.

⁵⁾ Ur.: nimeni altul din emacurile și alți locuitori de pe malul Dunării. 1792: emaci.

⁶⁾ Ur.: cheltuiala mumbașirilecului. Fot.: nu vor cere mumbașiger.

sescă, să se arate la prea puternica mea Pórtă și să-și ia pedepsa.

Si de vreme că s'aū dat mai nainte porunca, că boieril cari aū slujit cu credința la prea-puternica Impératia mea și se supun la Domniile lor, să li se dea chiar treptele și dregatorile cari s'aū învrednicit mai nainte de răzmiriș și sa li se lase în stăpânirea lor moșiiile lor, încât se face silință și nevoință de a se păzi totdeauna șarturile ce s'aū quis, și ca să se drégă și să se sporescă moșiiile și coprinsurile boierilor la cari razină traiul lor, și ca să aibă după vechiul obiceiū folosurile ce li se cuvine și treptele dregătorilor lor celor de mai nainte, cu șart ca să nu se lenevăescă cât un fir de păr de a pune în faptă la cea îndatorită mare supunere și la porunca și voința Domnilor lor. Si când se vor purta aşa, să li se facă silință spre o-crotirea lor, metahirisindu-i la dregătorii și păzindu-se prinveleghuirile lor, acest fel de silință fiind pricina la sporirea țării. Se poruncesc boierilor numiteș țari să se lase de cererile fără cuvînt și fără cuviință, și mai vîrtoș de acele cereri¹⁾ cari nu pot suferi raielele din pricina prăpădeniei, la care aū cădut țara în vremea războiului. Iar de nu se va supune vre-unul dintr'aceștia la porunca acesta și împotriva împărătescii mele voinți va păgubi și va supera pe săracă raia, și se va amesteca la lucrurile cari nu-i se cade, și va cuteza a se apuca de lucruri și cereri fără orînduială și afară de hotarele lui, cari pricinuesc turburare nizamului și resrvătării, și de va sta împotriva la urmarea acestor bune orînduiel cu care umblă Domnul lor spre îndreptarea oblăduirii țării²⁾ și spre odihna și mânăgierea raielor, și de va cuteza la vre-o faptă fără de voința Domnului său, de vreme că cei despre partea Impératiei mele aleș și asupra lor rînduți Domnii aū totă volnicia a pedepsi pe acest fel de nesupușii cu pedepsa ce li se cuvine: pentru care să se facă totă silință de a pedepsi, după cum s'aū quis, acest fel de nesupușii, ca să aibă răpaos și odihnă săracile raiele și paza nizamului țării.

Si cum că dajdia de peste an care se analoghiesce

¹⁾ Ur.: de acele teclifuri.

²⁾ Ur.: îndreptarea umurului țării.

la tótă raiaua, să se adune de la toþi, după cum cu dreptate va cădea în partea fieþi-cărui, iar nu cu uncle mijlöce și pricinuiri fără cale unii din raiele să se apere de dajde și partea lor să se încarce la cealaltă raia; la acestea tóte să se facă totdeauna luare aminte, ca să se păzescă dreptatea, și de acest fel de apărare fără cale să se facă depărtare, ca să se urmeze dreptatea totdeauna. Si de vreme ce pentru acestea tóte șarturi s'aú dat pe larg sfînta nôstră poruncă plină de milostivire la létul 1198 (1784), la luna iuþ Rebiul-evel, la vremea împărătiei a pomenitului întru fericire preaslăvitului unchiului meu Sultan Hamit (cărui fie milă și iertare!), care poruncă s'aú găsit trecută în caid cu tóte acestea mai sus disă șartură, ce sunt pricinuitore de dres și sporirea a ăsei Țări rumânesci și a nizamului ei și pricina de apărarea a multor năpăstuiră a lăcuitarilor; pentru care, după mila împărătiei mele asupra tuturor ticăloþi și nevoiaþi, care se nasce din bunătatea și iubirea de dreptate a împărătiei mele și după împărătesca milostivire către raiaua ce-mi este dată amanet de la Domnul D-deu, s'aú fost dat împărătesca mea poruncă la lét 1206 (1792), împodobită cu sfînt hatihumaiun, coprindetore de cele două porunci date mai nainte, una cu sfîntul hatihumaiun la lét 1188 (1774), cum s'aú ăsă mai sus, iar una tot cu acest coprins la létu 1198 (1784), vrând împărăția mea și la cele pline de dreptate ăilele împărătiei mele a se urmă asemenea aceste șarturi cari se coprind la porunca cea dată mai nainte, și ca să se savîrþescă răpaosul săracilor și mai vîrtoș ca să se îspravescă ecle spre îndreptare și sporirea țării, urmându-se laudata noimă care se coprinde la cealaltă înaltă împărătescă poruncă de iertare de doi ani după pace, după mila și milostivirea împărătiei mele asupra tuturor lăcuitarilor țărei; iar după împlinirea iertării de doi ani, să se îndrepteze cele ce aú a răspunde dajde, poelonul bairamuluþ și rechiabie, giaize¹⁾. și alte avăeturi, după șarturile ce s'aú ăsă mai sus. Acestea însă coprind poruncile ce s'aú dat mai nainte. Dar fiindcă cu trecerea vremii s'aú pricinuit la unele dintre șarturile ce s'aú arătat mai sus turburare și ca-

¹⁾ Ur.: dările de giziea, idighea și rechiabiea și agianzările și altor havalele.

tahrisis, iar după cele dintre prea-puternica Impărăția mea și între Impărăția rusescă următoare șarturi, ahtianamele, are dreptate Impărăția rusescă a face mijlocire pentru memlechetul Țării românesei și al Moldovei.

Pentru acesta, spre întărirearea împlinirii de acum înainte a țărilor șartură, solul ei ce se află în Tarigrad¹⁾ aș arătat la prea-înălțata mea Pórtă prin tacrir, având poruncă despre partea Impărăției lui ca să céră adaos la șarturile de mai nainte acestor madèle ce se vor dice înainte.

Cum că de acum înainte vremea Domnilor să fie rînduită în 7 ani deplin, socotindu-se din țiuia ce se vor rîndui Domni, și pe cât nu se va arăta greșală dovedită, Domnul să nu se facă manzili²⁾ mai nainte vremii de 7 ani, iar într-acesta diastimă de 7 ani arătându-se vina, de se va da de scire despre partea Impărăției mele către solul Rusiei și de se va dovedi și se va încredința că cu adevărat este vinovat la greșală, numai la acea vreme să fie slobod a-l mazili.

Dăjdiile, avaeturi și cereri ce s-au izvodit din nou în urma sinetului ce s-a făcut la lét 1198, să lipsescă și după acest temeiș să rînduăscă și să așeze Domnul țării împreună cu boierii dările de peste an și să le cîsluăscă după dreptate, și să aibă luare aminte cei după vremii Domnul Țării românesei a avea ipolipsis la anaforalele și arătările ce va face după vremii solul Rusiei, atât după acesta madă a dăjdiilor cât și de pri-veleghiuurile țării, și mai virtos pentru paza șarturilor ce se coprind la acesta prea-înaltă împărătescă poruncă.

Pentru ca să se ridice și să lipsescă catalysis ce s-au întîmplat adeca la madăua raielelor ce nu dău bir, la scutelnicii boierilor, și aşa ca să se usureze greutatea acestei dăriri fără de orînduală, să nu rămăie slobod de bir nici unul din raiile, afară din suma scutelniciilor ce sunt scriși din vechime la Vistierie, ci totu d'opotrivă să ridice greutatea dăriri și să se zăticăscă cu totul fiesă-care supărare și neodihna către raiile despre par-tei tacsildarilor dăjdiilor.

Și de vreme ce spre plata lefilor ostașilor din țară este trebuincios a se face o sumă de ajutor și despre

¹⁾ Ur.: eleciul Impărăției Rusiei din Tarigrad.

²⁾ Ur.: să nu se facă azlu.

partea Moldovei, aruncându-se dăjadiile deosebit pentru aceştia, să se otcârmuescă acestea cu dreptate după prea-înalta porunca ce se va da pentru acésta. Si încă să se poruncescă Domnului cu boierii Țării rumânesei pentru scoterea cât de grab a ostașilor din țară și pentru îndreptarea leșilor după luni ce s'a dis mai sus.

Si de vreme ce plata numitelor leșii caută spre a se face tacsil banii ce sunt trebuincioși la acésta împlinind Domnul acéstă însărcinată datoria lui, în urma acesteia să se dăruiască cu milostivire către raielele Țării rumânesei o iertare de dajde un an deplin.

Câte orînduieli¹⁾) se vor face despre partea Impăratiei mele de felurime de zahrea, de unt, de oî și în scurt de cele ce se fac în Țara rumânescă²⁾), să se arate aevea suma acestora la poruncile ce se vor da pentru acestea, și într'acest fel de înalte porunci să se numescă porunca și către boieri, și să se citescă de față întru audul tuturor în Divanul Țării rumânesei.

Si de vreme ce este a se face vorbă cu boierii acest fel de cerere, ori-ce fel va fi, de este putința taxil³⁾ totă sau în parte, de la țară sau ba; pentru acésta rugămintea și cererea ce vor face boierii prin marisetul Domnului lor să se asculte, iar prețul diselor rînduieli să se plătescă despre partea miriei, fără de prelungire de vreme, după prețul ce se politifsesce, dar cu altfel să nu se facă mubaia⁴⁾.

Iar pentru zaharea ce se cumpără pe fiesă-care an despre partea miriei, să se plătescă prețul după fiatul ce se va rupe pe fiesă-care an la schela Brăilei⁵⁾), și pentru ca să nu se încarcă greutate la raiele, căratul zahreliei, cărându-se angaria, cel după vremi Domn să se silescă cu credință ca să se rupă fiatul⁵⁾ zahreliei la numita schelă, socotindu-se și chiria.

Cele după vremi înalte porunci ce se dau și caută spre memlechetul Țării rumânesei, să se citescă într'audul tuturor la Divanul Țării rumânesei și după citania lor să se puie spre pază la condicile țării⁶⁾.

¹⁾ Ur.: tertipuri. Fot.: dispozițiunile.

²⁾ Ur.: de alte metahuri și pământului. Fot.: și alte produse.

³⁾ Ur.: să nu se facă mumbaiaua adică sfîrnică cumpăratură.

⁴⁾ Ur.: la schela Galați.

⁵⁾ Ur.: a tăia fiatul zahreliei.

⁶⁾ Ur.: la caidurile țării.

Dregătoriile țării să se dea la pământeni, dar să fie în puterea Domnului după vremi să alégă și să rînduescă la acelea și din Greci ței cinstiți și cu sciință și vrednică acestor dregători; și când se va întimpla vre-o supărare despre partea Grecilor la dregătoriile ce vor fi rînduitorii, cel după vremi Domn să-i mazilescă și să-i pedepsescă și pe aceștia după cum și pe pământeni boieri, și să-i silescă a întorce înapoi cele ce aș luat cu năpasta.

Câte cheltuieli vor trebui pentru chivernisela menzilurilor¹⁾ de peste an, să le rînduescă și să le hotărescă pe fiesce an cel după vremi Domn împreună cu boierii Divanului; și mai mult de cât suma cea rînduită să nu se mai ia, cu nici un fel de pricinuire.

Chivernisela spitalurilor și școlilor și podurilor și altor asemenea pricini care se cuvin și sunt chiar ale țării, să se facă havalea porunca Domnului după vremi către boierii țării.

Și din călugări ce nu sunt legați la mânăstiri și Mitropolitul, murind cineva, cele ce rîmân avuția lor să nu se céră de nimenei, ci să se facă taxil²⁾ prin marifetul Domnilor după vremi, ca un venit caselor ce se cuvine la săraci și la sărman și la alte sapte bune; iar din călugării ce sunt legați la mânăstiri de va muri cineva, avereala lor să se ia ca un venit mânăstirii, la care aș fost închinat.

Pentru neferii ce sunt în slujba țării din început pentru paza ei, să-i rînduescă Domnul după vremi, făcând vorbă pentru acesta cu boierii pământeni.

Câte moșiile ale Țării rumânești și a Moldovei, cari sunt pe numele raielelor³⁾, hrăpindu-se și stăpânindu-se cu nedreptate în Tara rumânească, în părțile Giurgiovului și Brailei și Cule, și peste Olt, iar la Moldova, la ținutul Hotinului, acest fel de locuri hrăpite a Țării rumânești și a Moldovei să se întoarcă și la înaltele porunci ce se dau de aceste pricini către cei ce se cade, să se hotărescă vremea.

Și fiindcă este denadins voința Impărăției mele ca, după cum se arată mai sus, să se facă luare aminte,

¹⁾ Ur.: pentru ținerea menzilhaneelor.

²⁾ Ur.: ci împlinindu-se prin.

³⁾ Ur.: se află acum supt nume de raiele.

ca de acum înainte, afară din neguțătorii fermanlii, cătă din lăcitorii părților Dunării și din iamaici și alții, împotriva șarturilor vor vrea să intre la aceste două memlecheturi și să se salășluescă și să păgubescă pe raiele, să se zătienescă și să se izgonescă acest fel de omeni.

De acum înainte câte prea-înalte porunci se vor trimite la aceste două țări, să fie potrivite cu aceste șarturi și cu priveleghiuri și obiceiurile țărilor.

Să se săvârșescă tóte mijlocele și chipuri, cari pricinuiese îndreptare, sporire și bună stare și desăvîrșit răpaosul lăcitorilor țării ce sănt supt acoperemântul Impărății mele, și să nu se sufere vre-o săptă împotriva priveleghiurilor ce s'aș miluit țările printr-acăstă prea-înalta poruncă. Pentru acăsta s'aș dat acăstă prea-înalta poruncă coprindețore ca, după firescă credința ta și după dreptatea, osîrdia și rîvna ta spre multămirea Impărăției mele, atât tu, numitule Domn, cât și boierii și lăcitorii țării, făcînd îndatorata mulțumire pentru acestea, cari v'ați vrednicit acum priveleghiuri și silindu-vă la împlinirea rînduielilor cari se vor cere prin înaltele împărătescile mele porunci, potrivite cu cele mai sus scrise șarturi, să punetă tot felul de silință și nevoință totdeauna, ca să împliniți cele ce se cuvin la supunere și ascultare și să ispravîți cele ce urmăză la supunere și credința văstră, și să se facă luare aminte și pază de a nu suferi a se întîmpla vreun lucru căt un fir de păr împotriva acestei înalte porunci și împotriva împărătescii mele voințe ce s'aș trimis aci. Deci porunceșe ca tu, mai sus numitule Domn, să citești acăstă înalta a mea poruncă înaintea Mitropolitului, episcopilor, arhimandriților și călugărilor și igumenilor și tuturor boierilor, boierinașilor și lăcitorilor raiele, și să publicuescă noima acestei arătătore iubire de dreptate a Impărăției mele, și să încredințezi pe toți că atât boierii cât și cealaltă raia a țării, pe căt nu se vor abate din calea cea drăptă, urmând cuviințiosei supuneră și ascultare și dând cea îndatorită urmare la prea-înaltele împărătescile mele porunci, vor fi în dilele Impărăției mele cei iubitore de dreptate în tot felul miluii totă raiaua, și cei slabă și neputincioși, cu împărătescile mele mili, și vor câștiga necontenit și pururea odihnă și răpaos nemărginit.

Iar tu, maș sus numitule Domn, și cei după tine Domnă, pe cât faceți cele cuvînciose la supunerea vîstră și la mulțumirea împărătescilor mele către voi faceride-bine și săvîrșiti câte se cer de la maș sus arătate împărătescile mele porunci, să fiți încredințați că, de nu se va arăta vr'o greșală a ta, dovedită și aevea cêrînd mazilie și schimbarea ta, nu vei cerca grija maziliei, și pe cât te afli la cea cunoscută și obicinuită credință și dreptatea ta, vei rămânea la Domnia Tării. Si nu numai se vor păzi apururea tóte șarturile ce s'aú dis maș sus, ci se va face și silință, ca să se urmeze, atât despre partea Impărătiei mele cât și despre partea vizirilor mei cei mari și slăvișilor vechiliș împărătiei mele, câte s'aú învrednicit raielele tării mila și răpaos la fericite dilele a prea slăvitului moșului meu Sultan Muhamet (asupra căruia să plouă Domnul nemărginită plôie de iertare!). Si că este adevărat și negreșit, ca căț din lăcitorii Dunării,¹⁾ serhaturilor și altor părți mari sau mici, vor cuteza fapte împotriva nizamului ce s'aú dat, acest fel de ómeni, în cîsul ce se va lua veste de retelele urmărilor lor, se vor pedepsi cu cuvînciose pedepse. Si arătând și încredințând tu, numitule Domn al Tării rumânescă, tuturor boierilor și celorlanță raiele și lăcitorii or tării noima acestei prea înalte porunci, vei porunci și vei orîndui să fie na-pristan rugători către Domnul D-deu pentru îndelungarea vietii și Impărătiei mele și pentru întemeierea slavei și măririi mele, păzindu-te de tot lucrul împotriva acestei înalte porunci mele ce s'aú dat la luna lui Gemazel-ahîr a vîlătului 1217.

¹⁾ Fot.: toți ehalii de peste Dunăre.

BIBLIOGRAFIA

I. Izvóre orientale¹⁾

Barbier de Meynard, *Dictionnaire turc-français. Supplément aux dictionnaires publiés jusqu'à ce jour, 2 volume.* Paris, 1881—1888.

Prețios pentru fondul vulgar al limbelor turcescă, utilizând materialele culese de Ahmed Vefyk Paşa în remarcabilul său Dicționar etimologic al turcelor usuale (*Lehğe-i 'osmani*), apărut în două volume la Constantinopol în 1876.

Bianchi et Kieffer, *Dictionnaire turc-français, 2 volume.* Paris, 1843—1850; 2 ed. 1850—1871.

Nomenclatură foarte bogată, extrasă în mare parte din celebrul Dicționar al lui Meninski: *Thesaurus linguarum orientalium. Lexicon arabico-persico-turcicum, adjecta significaciones latinas et italicas, 4 volume.* Viena, 1660 (II ed. 1780), fiindtâna tuturor lucrărilor lexicale ulterioare până la Zenker.

Bonelli (Luigi), *Elementi italiani nel turco ed elementi turchi nell' italiano* în „l'Oriente“, vol. I, Neapole, 1894.

Boué (Ami), *La Turquie d'Europe ou observations sur la géographie, l'histoire naturelle, la statistique, les mœurs, les coutumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernements divers, le clergé, l'histoire et l'état politique de cet empire. 4 volume.* Paris, 1840.

¹⁾ În această Bibliografie, și mai ales la Izvóre orientale, nu s'aș citat de cât opere de un caracter mai general: lucrările speciale sunt menționate în cursul studiului însuși.

Excelență și amănunțită lucrare etnografică, completată pentru secolul nostru pe d'Ohsson.

Budagoff (Lazar), *Dictionar comparativ al idiomelor turco-tătare* (Sravnitelnyi slovar turečko-tatarskih narěčyi), vol. I-II. St. Petersburg, 1869—1871.

Important mai ales pentru graiul nogaic și crimlén.

Cahun (Léon). *Introduction à l'histoire de l'Asie* (Turcs et Mongols). Paris, 1895.

Cantemir (Dimitrie), *Istoria Imperiului Otoman*. Crescerea și scăderea lui cu note foarte instructive de Dem. Cantemir, Principe de Moldova. Ed. Hodoș. Bucurescī, 1876.

Opera lui Cantemir a servit Europei până la Hammer ca fîntâna principală pentru cunoașterea analelor otomane.

Devic, *Dictionnaire étymologique des mots français d'origine orientale*. Paris, 1876.

Dozon, *Chansons populaires bulgares inédites*. Paris, 1875.

Dozy et Engelmann, *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe*. II ed. Leyde-Paris, 1869.

Eguilaz e Yanguas, *Glosario etimológico de las palabras españolas de origen oriental*. Granada, 1886.

Guer, *Mœurs et Usages des Turcs*. Leur religion, leur gouvernement civil, militaire et politique, avec un abrégé de l'histoire ottomane, 2 tomes. Paris, 1746.

In special cartea III (tom. I, 352-448) despre datinile Turcilor: habilement des Turcs, leur manière de vivre, leur nourriture, leur boisson, leur maisons, leurs exercices et leurs divertissements.

Hammer (Purgstall), *Histoire de l'Empire Ottoman*, depuis son origine jusqu'à nos jours. Ouvrage puisé aux sources les plus authentiques et rédigé sur des documents et des manuscrits la plupart inconnus en Europe; traduit de l'allemand sur les notes et sous la direction de l'auteur, par J. J. Hellert, 18 volume. Paris, 1835—1843.

Istoria lui Hammer („Geschichte des osmanischen Reiches“, Pesta, 1827, în 10 volume) îmbrățișează vr'o ő secole (1300-1774) și într'însă a utilizat adesea pe analiștii otomanăi: ea este și astăzi autoritatea cea mai finală în acăstă materie. Mai târziu lucrările ulterioare sunt compilațiuni din acăstă operă fundamentală. Volumul XVII conține un „Tableau des dignités et des emplois dans l'Empire ottoman“.

(p. 1-72) și un „Vocabulaire des mots turcs... qui manquent dans les dictionnaires“ (p. 219-245).

Hammer (Purgstall), *Staatsverfassung und Staatsverwaltung des osmanischen Reiches*. 2 volume, Wien, 1815.

Descrie instituțiunile ierarhice ale Imperiului otoman cu un deceniu înaintea lui d'Ohsson.

Hunfalvy, *Ethnographic von Ungarn*. Pest, 1817.

Jakob (Georg), *Karagöz-Komödien* (III Heft). Berlin, 1899.
— *Türkische Literaturgeschichte in Einzeldarstellungen*. Heft I: Das türkische Schattentheater. Berlin, 1900.

Jireček, *Geschichte der Bulgaren*. Prag, 1876.

Jouanin et Van Gaver, *Turquie, histoire, religion, mœurs, coutumes* (Univers pittoresque). Paris, 1840.

O condensare în mare parte din opera lui Hammer.

Karlowicz, Mémoire sur l'influence des langues orientales sur la langue polonaise. Leyde, 1884.

Kekule, *Über Titel, Aemter, Rangstufen und Anreden in der offiziellen osmanischen Sprache*. Halle, 1892.

Kúnos (Ignac), *Trei farse Karagöz*. Textul turcesc transcris și tradus în ungurescă. Budapest, 1886.

- *Basme turcescă* în „Ungarische Revue“ din 1888—89.
- *Cântece populare turcescă* în „Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes“ din 1888—1889.
- Dialectele turcescă din Asia-Mică (ungurescă). Budapest, 1896.
- Elementele străine în osmanlia în „Nyelvtudományi Közlemények“ din 1898 urm.
- *Glumele lui Nastratin-Hogea* (Naszreddin Hodza trădău), text, traducere ungurescă și note (165 snove). Budapest, 1900.

Despre celelalte publicații ale lui Kúnos, importante pentru graiul și literatura populară turească, a se vedea § 40.

Kuun (Géza), *Codex cumanicus Bibliothecæ ad Templum Divi Marci Venetiarum. Primum ex integro edidit, prolegomenis, notis et compluribus glossariis instruxit* (Vocabularium cumanico-latium 247-307). Pesta, 1880.

Cu o importanță Introducere. Cf Radloff, Zur Sprache der Komanan in „Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft“, vol. I, Leipzig, 1884.

- Legrand**, *Nouveau Dictionnaire grec-moderne*. Paris, 1892.
Marinkovic, *Vocabulaire des mots persans, arabes et turcs introduits dans la langue serbe*. Berlin, 1882.
Meliopulu (I. P.), *Λεξικὸν τοῦρκο-ελληνικόν*. Constantinopole, 1894.

Autorul înregistreză mai des limba literară, dar e unicul care notează accentul în transcrierea vorbelor turcesci.

Meyer (Gustav), *Türkische Studien*. Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen. Wien, 1893.

- *Etymologisches Wörterbuch der albanischen Sprache*. Strassburg, 1896.
- *Neugriechische Studien*: II Slavische, albanische und rumänische Lehnworte im Neugriechischen; III Die lateinischen Worte im Neugriechischen; IV Die romanischen Lehnworte im Neugriechischen. Wien, 1894—1895.

Miklosich (Franz), *Die türkischen Elemente in den süd-ost und ost-europäischen Sprachen* (Griechisch, Albanisch, Rumänisch, Bulgarisch, Serbisch, Russisch, Polnisch). I-II Hälften, Wien, 1884.

- *Nachtrag*, I-II, 1888—1890.
- *Die slavischen, magyarischen und rumänischen Elemente im türkischen Sprachschatze*. Wien, 1889.
- *Die slavischen Elemente im Magyarischen*. II ed. Pest, 1884.

Despre aceste monografii: cf. § 107.

Ohsson (Muradja d'), *Tableau général de l'Empire ottoman*, 7 volume. Paris, 1788-1824.

Invățat Armén, născut la Constantinopole, ajuns dragoman și agentul regelui Suediei pe lângă Sultan, a schițat la sfîrșitul secolului trecut acest Tablou, și astăzi nefăntăcut, al civilizației otomane. Vasta-i operă conține amănuntele cele mai prețioase relative la religiunea și la legislația otomană; în special paginile consacrate administrației și vieții sociale (care formeză materia ultimelor 3 volume) interesează în gradul cel mai înalt pe istoricul culturii române în secolul al XVIII-lea.

Passow, *Carmina popularia Graecie recentioris*. Lipsiae, 1860.

Popović, *Türkische und andere orientalische Wörter im Serbischen*. Belgrad, 1884.

Psichari, *Éléments néo-grecs en turc-osmanli* în „*Études néo-grecs*“, tome II. Paris, 1892.

Radloff, *Versuch eines Wörterbuchs der Türk-Dialecte*, fascicula I—X. St. Petersburg, 1890—1898.

Astăzi opera capitală în domeniul lexicografiei turco-tatare.

- *Proben der Volkslitteratur der nördlichen türkischen Stämme*. Vol. VII—VIII. St. Petersburg, 1896—1898.

Primul volum conține dialectele din Crimeia, iar al doilea reproduce, sub titlul „Mundarten der Osmanen“, texte culese de Kúnos asupra turcei vulgare.

Redhouse (James), *A turkish and english Lexicon*, showing in english the significations of turkish terms. II ed. Constantinopole, 1890.

Cel mai complet și mai exact din dicționarele turcescă actuale.

Riegler (Lorenz), *Die Türkei und deren Bewohner* in ihren naturwissenschaftlichen, physiologischen und pathologischen Verhältnissen. 2 volume. Wien, 1852.

Rectifică în unele puncte (ca alimentațiunea etc.) pe Ami Boué.

Samy-Bey (Fraschery), *Dictionnaire turc-français*. Constantinopole, 1885.

Autorul impătușă lucrările lexicale anterioare de a fi prea încărcate cu arabisme și persianisme, și de a nu ținea sămă că aceste elemente străine au căpătat în turca o însemnare proprie.

Tott (Baron de), *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, 5 volume. Amsterdam, 1785.

Ubicini (A.), *Lettres sur la Turquie ou Tableau statistique, religieux, politique, administratif, militaire, commercial etc. de l'Empire ottoman depuis 1839*, două volume. Paris, 1853.

- *La Turquie actuelle*. Paris, 1855.

Văcărescu (Ianache), *Istoria prea puternicilor Impărați otomani* (Tesaar, vol. II).

Scrierea lui Văcărescu e ca fond o compilație mediocru, iar ca formă o adeverată monstruositate lingvistică: imitațiunea modelului oriental ajunge aci la un servilism absolut.

Vámbéry, *Etymologisches Wörterbuch der turco-tatarischen Sprachen*. Ein Versuch zur Darstellung des Familienverhältnisses des turco-tatarischen Wortschatzes. Leipzig, 1878.

- *Die primitive Cultur des tatarischen Volkes auf Grund sprachlicher Forschungen*. Leipzig, 1879.

Vámbéry, *Das Türkenvolk in seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen*. Leipzig, 1885.

— *Tschagataische Sprachstudien*. Leipzig, 1867.

Cercetările etimologice sunt interesante, dar adesea hazardate.

White (Charles), *Häusliches Leben und Sitten der Türken*, übersetzt v. Reumont. 2 volume. Berlin, 1844—1845.

Descrie amănunțit viața de lăteș dilele a Turcilor moderni și completată în acest sens pe predecesorii sei.

Youssouf (R.), *Dictionnaire turc-français en caractères latins et turcs, contenant les termes turcs, arabes et persans qui composent la langue ottomane et enrichi d'un très grand nombre des mots nouveaux et techniques, usités dans les sciences, les arts, le commerce et l'industrie*, 2 tomes. Constantinople, 1888.

Lucrare comodă și completă, mai ales cât privesce limba vulgară, dispusă după alfabetul și în transcrierea latină.

Zenker, *Dictionnaire turc-arabe-persan*. Leipzig, 1866—1876.

Lucrare lexicală metodică și consciinciosă ce a făcut epocă, se întregesc astăzi cu Barbier de Meynard și mai ales cu opera comparativă a lui Radloff și cu a doua ed. a Dictionarului lui Redhouse.

II. Izvóre românescî

1. Istoria

Amiras (Slugerul), *Cronica anonimă a Țării Moldovei*, 1662—1733 (Cronică, vol. III).

Anonim, *Istoria Țării românescî de când aă descălecat Români* (Magazin, vol. IV și V).

Archiva istorică a României, ed. Hasdeu. 4 volume. București, 1865—1867.

Archiva românescă, ed. Mih. Kogălnicenu. 2 volume. ed. II, Iași, 1860—1862 (ed. I, 1841—1845).

Aricescu, *Istoria Revoluționă române din 1821* (Vol. II: Acte justificative). Craiova, 1874. V. Condica.

Axinte (Uricarul), *A doua Domnie a lui Nicolaă Alexandru-Vodă* (Cronică, vol. II).

Bălcescu (Nic.). *Istoria Românilor sub Mihăil-Vodă Vitezul*. ed. Odobescu. București, 1878.

CCCXVIII

Bandinus. *Codex. Memoriū asupra scrierii lui Bandinus din 1646, urmat de text, însoțit de acte și documente.* de V. A. Urechiă. Bucurescă, 1895.

Marc Bandini, călugăr minorit, a vizitat bisericile catolice din Moldova în 1646 și relatează despre ele papele Inocențiu X, cu care ocaziune atinge despre Moldoveni și despre Curtea lui Vasile Lupu.

Bauer (F. G. de), *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie* (à la suite de Carra). Neufchâtel, 1781.

General rus, a cules date statistice și geografice foarte auten-tice, putându-se folosi de archiva Munteniei prin mijlocirea marelui Logofet.

Beldiman (Vornicul), *Tragodia din 1821* (Cronice, vol. III). — *Scrierī mărunte* (Ibidem).

Bujorénu, *Colecțiune din legiunile României vecchi și noue*, 3 volume. Bucurescă, 1885.

Colecțiunea conține Pravilele lui Matei Basarab și Vasile Lupu, Condicile lui Calimach, Caragea, Ipsilant și Șirbeiū.

Canta (Spătarul), *De la a doua și până la a patra Domnie a lui Alexandru Mavrocordat*, 1741—1769 (Cronice, vol. III).

Cantemir (Dimitrie), *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*, ed. Papiu. Bucurescă 1872. V. Literatura.

— *Chronicul Moldo-Vlahilor*, ed. Tocilescu (sub presă).

Căpitanul (Const.), *Istoriile Domnilor Țării Rumânescă* (Magazin, vol. I și II).

Carra (Jean-Louis), *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*. II ed. Neuchâtel, 1781.

Instructorul beizadelelor lui Grigorie Ghica și corespondentul francez al Domnului, născut în Elveția și mort pe eșafod în timpul Terorei.

Chiaro (Del), *Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia con la descrizione del paese, natura, costumi, riti e religione degli abitanti*. Venezia, 1718.

A călărit prin Muntenia pentru studiu și găsirea unei ocupații sub Nic. Mavrocordat, și a rămas aci de la 1710—1717 ca profesor de limbi al beizadelelor.

Codrescu, V. Uricariu.

Condica Brâncovénu, Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la létul 7202—7212 [1694—1704] (vol. III din Revista istorică a Archivelor Românei, ed. Aricescu). Bucurescă, 1873.

Condica Ghica din 1776 (ed. Rășcanu: Lefurile și veniturile boierilor Moldovei, Iași, 1887). Cu o importantă Introducere.

Condica Ipsilante din 1802 (Tesaur, vol. II, p. 303–344).

Condica Caragea din 1813 (Ibidem, p. 347–401).

Costin (Miron), *Carte pentru descalecatul Ia Moldaviei* (Cron. I).

— *Letopisul Țării Moldaviei* (Ibidem).

— *Glosar de cuvintele vechi și străine din operele lui Miron Costin* (ed. V. A. Urechiă) cu privirea specială la fraseologia cronicarului, lucrat de L. Șaineanu. București, 1886–1888.

Costin (Nicolae), *Letopisul* (Cronice, vol. II).

— *Apendice* (Cronice, vol. I).

Cronicile Români și Letopisele Moldaviei și Valachiei, ed. Mih. Kogălnicenii, 3 volume, II ed. București, 1872–1874 (I ed. Iași, 1845–1852).

Dapontes (Const.), *Ephémérides Daces ou Chronique de la guerre de quatre ans* (1736–1739). Ed. Le Grand. vol. I Textul, II Traducerea, III Glossarul (n'a apărut). Paris, 1880–1888.

Secretarul Domnului Const. Mavrocordat, Daponte descrise războiul de 4 ani între Turci, Nemți și Ruși, se călugări apoi, primind numele de Chesarie, și muri în 1784.

Dascălul (Simeon), V. Simeon.

Dionisie (Eclesiarhul), *Chronograful Țării Românești*, de la 1764–1815 (Tesaur, vol. II).

Documente coprinse în Istoria Românilor editată de V. A. Urechiă, vol. I–XI. București, 1891–1900.

Drăghici (Manolache), *Istoria Moldovei* pe timp de 500 ani până în dilele noastre. 2 volume. Iași, 1857.

Dumitracă (Stolnicul). *Cronica 1769–1774*, sub titlul: „Istoria evenimentelor din Orient cu referință la Principatele Moldovei și Valachiei, scrisă de biv-vel Stolnicul Dumitracă și editată după copia lui Nicolae Piteștenul din anul 1782 de V. A. Urechiă“. București, 1889.

Erbicenii (C.), *Cronicarii greci cari au scris despre Români în epoca fanariotă*. București, 1890.

Fotino (Dionisie), *Istoria generală a Daciei*, trad. Sion, 3 volume. București, 1859.

Născut la Patras (1768), Fotino și făcu studiile la Constantinopol, veni la București în 1804, sub Cârcea, și ajunse la rangul

de Serdar. El își tipări opera istorică în 3 volume la Viena, între 1818—1819, sub titlul *Ἱστορία τῆς πάλαι Δυναστείας, τὰ νῦν Τρανσόλβανίας. Βλαγής καὶ Μολδαβίας*. Insemnată sa *Istorie*, lucrată pe baze documentale, conține în tomul III o mină prețioasă de informații pentru vechea organizare politică și socială, în special a Munteniei. Fotino muri în 1821.

Gheorgache (Logofătul), *Condica ce are intru sine obiceiuri vechi si noui* a prea înălțătilor Domnă, scrisă în Iași la 1762 (Cronice, vol. III).

Grecénu (Logofătul), *Istoria Tărîi rumânescî* de la 1689—1700 (Magazin, vol. II).

Hasdeu, V. Archiva și Zilot (cf. și Limba).

Hristache (Pitarul), *Istoria faptelor lui Macroghene-Vodă* și a răzmeritei din timpul lui pe la 1790, scrisă la 1817 (Buciumul din 1863, No. 7—10).

Hurmuzachi (Colecțiunea), V. Iorga și Langeron.

Ionescu-Gion (G. I.), *Istoria Bucurescilor*. Bucurescî, 1899.

Relevăm cap. XI (Mahalalele bucureșcene) și cap. XVII (Hărurile Bucurescilor), care conțin date interesante și inedite.

Ipsilanti (Atanase Comnen), *Tὰ μετὰ τὴν ἡλωσην. Istoria întimplărilor după căderea Constantinopolis* (1453—1789). Constantinopole, 1870.

Medicul lui Grigorie Ghica în 1739, mare Spătar sub Ștef. Răcovită în 1765 și capucheha al lui Grigorie III Ghica, Domnul Munteniei, în 1769. În cele 12 capitulo finale ale operei sale vorbesc despre obiceiurile Imperiului otoman, iar ultimul capitol (p. 779—795) e consacrat obiceiurilor din Moldova și din Muntenia.

Iorga (Nec.), *Rapórte consulare prusiene din Iași și Bucurescî. Colecț.* Hurmuzachi, vol. X. Bucurescî, 1897.

Cu o excelentă Introducere. Publicațiunea conține, între altele, o descriere a boierilor muntene (p. 495—548) tradusă în 1821 de consulul prusian Kreuchely după textul lui Fotino.

Istoria ostiril ce s'a făcut asupra Moreiîn 1715 (în Arhiva românescă, vol. II, p. 5—140).

„Jurnalul campaniei e un izvor de căpetenie despre războiul Veneto-ture din 1715 și o excelentă și aménunțită descriere a Moreiî și a drumului care ducea din capitala imperiului otoman în peninsula... Ca formă, povestirea e uneori interesantă... limba e grănică; în nici un alt monument literar românesc de cât în Istoria otomană a lui Văcărescu nu se găsesc atâta turcisme”. (Iorga, *Cronicele muntene*, p. 120). Cf. și cele dîse la § 34.

Kogălnicénu (Enache), *De la Domnia I și până la IV Domnie a lui Const. Mavrocordat, 1733–1774* (Cronice, III).

— *Stihuri* (Ibidem).

Kogălnicénu (Mihail), *Histoire de la Moldavie, de la Valachie et des Valaques transdanubiens*. Berlin, 1837. V. Archiva și Cronice.

Langeron (Comte de), *Mémoires du général de Langeron* în Colecț. Hurmuzachi, Suplement I, vol. III.

General francez în serviciul Rusiei, a scris Jurnalul campaniilor rusești dintre 1790–1812. De utilizat cu rezerve din cauza pornirii vădită a autorului.

Legrand, V. Izvóre orientale și Daponte.

Magazin istoric pentru Dacia de A. T. Laurian și N. Bălcescu, 5 volume. București, 1845–1848.

Melchisedec (Episcopul), *Cronica Hușilor*. București, 1869. — *Cronica Romanulu*, 2 vol. București, 1874–1875.

Mexa (Mihail), *Cronica... până la 1489* (Hasdeu, Cuvente den bătrâni I, 345–406).

Muste (Nicolae), *Letopiscul Tării Moldovei* de la 1662–1730 (Cronice, vol. III).

Neculice (Ión), *O sămdă de cuvinte* (Cronice, vol. II).

— *Letopiscul Tării Moldovei*, 1662–1743 (Ibidem).

Papazoglu (D.), *Istoria fundării orașului* București, 1330–1850. București, 1892.

Papiu-Ilarian, V. Tesauro.

Paul din Alep, în Archiva Istorica II, 59–111.

Archidiaconul, întovărășind pe Patriarchul de Antiochia Macarie în călătoriile sale prin Moldova și Muntenia (1653–1658), descrie obiceiurile poporului și ale Curții sub Vasile Lupu și Matei Basarab. Această descriere făcută în limba arabă fu tradusă englezescă de F. C. Belfour (The travels of Macarius, 2 vol. 4°, London, 1836), de unde partea privitor la noi fu de curind tradusă într-îngă de D-ra Emilia Cioran, *Călătoriile Patriarchului Macarie de Antiochia în Țările Române*. București, 1900.

Popescu (Radu), *Cronica Tării rumânesci* (Magazin, vol. IV).

Raicevich (Ignazio), *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia et Moldavia*. Napoli, 1788 (traducere franceză sub titlu: Voyage en Valachie et en Moldavie par Lejeune. Paris, 1822).

Ragusan de origine, veni după 1774 în Muntenia, unde ajunse în institutorul copiilor lui Ipsilante, apoi consul austriac în București (1782–1787). După o sedere de 11 ani în țară, publică interesantele sale Observațiuni, care denotă un spirit de remarcabilă imparțialitate pentru acea epocă.

Rășcanu, V. Condica.

R(ecordon), *Lettres sur la Valachie ou Observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 à 1821.* Paris, 1821.

Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie, ed. Tocilescu. 7 volume. Bucuresci, 1882—1887.

Ricault, *Histoire de l'État présent de l'Empire ottoman.* Amsterdam, 1670.

Simeon (Dascălul), *Apendice (Cronice, vol. I).*

Sulzer (F. I.), *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bessarabiens,* 3 volume. Wien, 1781—1782.

Elvețian de origină, căpitan în armata austriacă, muri la Pitești în 1791. Chemat pe la 1776 de Ipsilante la Bucuresci să ocupe o catedră și să colaboreze la un codice pentru Divan, avu ocazia unei să cunoscă de aproape pe őmenii și împrejurările timpului. Istoria sa conține un izvor nescat de informații (uneori exagerate) despre starea societății române, sau mai bine dîs muntene, în secolul al XVIII-lea.

Inspirat de scepticismul volterian și amărît de desilusiunile ce se substituieră unor brillante promisiuni, Sulzer vede uneori printre prisma mărită defectele unei societăți ajunsă la ultima trăptă de corupție și demoralisare. Dar iubirea-l de adevăr se revelază în partea exactă și solidă a operel, ceea ce l-a făcut pe Engel să numească „o carte clasică“. Și, într-adevăr, Sulzer și Cantemir formeză aproape unicele fintăne pentru o cunoștere mai amănunțită a poporului român din ultimele două secole.

D. Iorga, care numește Istoria lui Sulzer „un tesaur pentru situația Principatelor în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea“, emite asupra autorului ei o judecăță fără aspiră (Hurmuzachi X, p. XXXII):

„S'a scris mult rău despre noi în toate timpurile, și de cele mai multe ori cu dreptate; dar nici odată satira n'a fost mai acră, mai plină de reușă měrunte și veninose, de cât în cartea lui Sulzer. Omul acesta n'avea noțiunea relativului, nu înțelegea fatalitățile istorice și geografice: neexplicându-și nimic, mărginindu-se la constatare, la comparația nedreptă cu popore cari trăiau aiurea și avuse alt trecut, el nu iartă nimic“.

Ni se pare că criticul insușă, când a emis o apreciere așa de severă, n'a ținut în deajuns semă de condițiunile mediului și epocii, condițiunile de o natură cu totul particulară și care explică (dacă nu justifică) atitudinea psihologică a unui Sulzer, ca și a unui Carra și Langeron. Istorul austriac nu poseda negreșit temperamentul bland și cumpătă al unui Raicevich, dar nu-i se poate contesta nici dragoste pentru adevăr și nici zel pentru știință: nuncă-l e nepregătită și răbdarea-l intru adunarea materialelor nu cunoște hotărare (cf. II, 151). Numai astfel a putut el strînge, în nisice împrejurări așa de puțin favorabile, acea comoră culturală ce nu-și are semănătină de cât în scrierea etnografică a lui Cantemir și în secolul nostru, în Istoria lui Fotino. Ca istoric critic el poate fi inferior lui

Engel, dar ca observator-psicholog rămâne cu totul isolat: fondul observațiunilor sale e totdeauna real (dacă nu just), dar forma în care le îmbracă e întipărită de acea tendență epigramatică, care s-ar putea mai curind atribui spiritului său volterian de căt unei animositați intenționate. O traducere a părții pur culturale din Istoria lui Sulzer ar fi cea mai bună infirmare a sentinței excesive a d-lui Iorga.

Tarif 1761, *Vama cea mare* precum său aședat să se ia (secolându-se din Testamentul vămilor cel vechi) din 1761 în Archiva românescă II, 322-346 (sau 242-256, în a doua ediție).

Tarif 1792, *Catalogul vămilor* din 1792 în Documente (V. A. Urechiă) II, 223-253.

Tarif 1870, V. Bujorénu, vol. I, p. 1340—1355.

Tesaur de monumente istorice, ed. Papiu-Ilarian, 3 volume. București, 1862—1864.

Tunusli (Frații), *Istoria politică și geografică a Țării românescă*, trad. Sion. București, 1863 (după Ἰστωρία τῆς Βαλκανίας, πολιτικὴ καὶ γεωγραφικὴ. Viena, 1806).

Ureche (Grigorie), *Domnii Moldovei și riuța lor* (Cronice, I). — Ed. Picot. Paris, 1878 (cu un bun glosar).

Urechiă (V. A.), V. Documente, Dumitracă și Bandinus.

Uricariul cuprindător de hrisovă, anaforale și alte acte din suta XVIII și XIX, ed. T. Codrescu, 26 volume. Iași, 1852—1896.

Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Valachie et de la Moldavie* (trad. de l'anglais par M.***). Paris, 1821.

Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau*. Hermanstadt, 1805.

Zallony, *Essai sur les Phanariotes*. Marseille, 1824.

Zilot, *Cronica Țării românescă* dintre 1800—1821, ed. Hasdeu București, 1882 (sub titlul „Ultima cronică din epoca fanariotă”).

— *Domnia III a lui Alexandru Vodă Șuțul* (Revista Tocilescu III, 65-88).

Xenopol, *Istoria Românilor*, 6 volume. Iași, 1889—1893.

— *Finanțele în epoca Funarioșilor*, Revista Tocilescu vol. I, 45-73 (după 4 condicii d. 1777, 1786, 1795 și 1804).

2. Limba

Baronzi, *Limba română și tradițiunile ei*. Galați, 1872.

Brândză (Dr.), *Prodromul Florei române* sau enumerațiunea

- plantelor până astăzi cunoscute în Moldova și Vala-chia. Bucurescă, 1879—1888.
- Brândză** (Dr.), *Limba botanică a țăranului român în „Colo-numă lui Traian”* pe 1882.
- Cihac** (A. de), *Dictionnaire d'étymologie daco-roman*, 2 volume. Francfort, 1870—1879.
- Costinescu** (Ión), *Vocabular româno-francez*. Bucurescă, 1870.
- Crăinicénu** (Dr.), *Igiena țăranului român*. Bucurescă, 1895.
- *Nomenclatura româno-latinală din istoria naturală* în Convorbiri literare XXII și XXIII (1888 și 1893).
 - *Medicina populară*, ibidem, vol. XXVI (1896).
- Damé** (Fr.), *Nouveau Dictionnaire roumain-français*. Buc. 1897.
- Etymologicum** magnum Rumaniae. Dictionarul limbelor istorice și poporane a Românilor, lucrat de B. P. Hasdeu. 3 tomuri (A-Bă). Bucurescă 1886—1896.
- Frâncu-Candrea**, *Români din Munții apuseni (Moții)*. Buc. 1888.
- Frunzescu** (D.), *Dicționar geografic*. Bucurescă, 1872.
- Gaster** (Dr. M.), *Chrestomathia româna*. 2 volume, Leipzig, 1891.
- Glosariu** care coprinde vorbe din limba română străine prin originea sau formă lor, cum și cele de origine îndoiósă, după înșărcinarea dată de Societatea academică română elaborat ca proiect de A. T. Laurian și I. C. Maxim. Bucurescă, 1871.
- Gorjan**, *Diccioner pentru dicerile cele mai trebuințioase* (în Dascăl de limba franțo-zescă). Bucurescă, 1832.
- Grecescu** (Dr.), *Conspectul florei române*. Bucurescă, 1898.
- Hasdeu** (B. P.), *Cuvinte den Bărbață*, vol. I: Limba română vorbită între 1550—1600. Buc. 1878.
- *Sur les éléments turcs en roumain*. Viena. 1886.
 - V. Archiva, Etymologicum și Zilot.
- Ionescu** (Ión), *Agricultura română din jud. Dorohoiu*. Buc. 1866.
- *Agricultura română din jud. Măcedinți*. Buc. 1868.
 - *Agricultura română din județul Putna*. Bucurescă, 1870.
- Laurian și Maxim**, V. Glosariu.
- Lobel** (Efendi), *Elemente turcesci, arăbesci și persane în limba română*. Constantinopole, 1894.
- Manolescu** (Dr.), *Igiena țăranului român*. Bucurescă, 1895.
- Miklosich** (Fr.), *Rumunische Untersuchungen, Istro und Macedo-rumunische Sprachdenkmäler*. I—II. Wien, 1881.
- Polysu** (Dr. G. A.), *Vocabular româno-german*. Brașov, 1857.
- Pontbriant** (Raoul de), *Dicționar româno-francez*. Buc. 1862.
- Rössler** (Robert), *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Rumänischen*. Wien, 1865.

- Rudow** (W.), *Neue Belege zu den türkischen Lehnwörtern im Rumänischen*, în Zeitschrift für romanische Philologie d. 1893, 1894 și 1895.
- Stamati** (Dr. Teodor), *Wörterbuch der deutschen und romanischen Sprache*. Jassy, 1852.
- Weigand** (G.), *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Macedo-Romanen oder Zinzaren. I Land und Leute; II Volksliteratur*, 2 volume. Leipzig, 1894—1895.
- *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache* (rumänisches Seminar zu Leipzig), vol. I—VII. Leipzig. 1894—1900.
 - *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*. Leipzig, 1900.

3. Literatura

- Alexandrescu** (Grigorie), *Meditații, elegii, epistole, satire și fubule*. Bucurescă, 1863.
- Alexandri** (Vasile), *Poesii populare ale Românilor*. Buc. 1866.
- *Poesii*. 2 volume. Bucurescă, 1895.
 - *Teatru*, 4 volume. Bucurescă, 1875.
 - *Prosa*. Bucurescă, 1875.
- Alexandria** sau Istoria lui Alexandru Machedon, 1857.
- Babes** (I. G.), *Din plaiul Peleșului*, Bucurescă, 1893.
- Bogdan** (N. A.), *Povești și anecdote*. Iași, 1892.
- *15 Comediile*. Iași, 1898.
- Bolintinénu** (Dim.), *Poesii*, 2 volume. Bucurescă, 1877.
- Burada** (T.), *O călătorie în Dobrogea*. Iași, 1880.
- Calendarul basmelor** . . . pe anii 1875—1885.
- Canianu** (M.), *Poesii populare, Doinc, culese și publicate întocmai cum se dic*. Iași, 1888.
- Cantemir**, *Divanul*, sau Gâlcéva înțeleptului cu lumea ori Giudețul susținutului cu trupul. ed. Sion. Buc. 1878.
- *Istoria Ieroglifică*. Opera originală inedită scrisă în limba românescă la 1704. Bucurescă, 1883. V. Istoria.
- Carageale** (I.), *Teatru*. Bucurescă, 1889.
- *Idem*. 2 volume Iași, 1896.
- Caranfil**, *Cântece populare de pe valea Prutului*. Huși, 1872.
- Con vorbirile literare**, 25 volume. Iași-Bucurescă, 1868—1893.
- Crăcescu**, *Novelle*, 4 volume. Bucurescă, 1893.

- Créngă** (I.), *Scrieri*. 2 volume. Iași, 1890.
- Delavrancea** (Barbu Stefanescu). *Sultănică*. Bucurescă, 1885.
- *Trubadurul*. Bucurescă, 1887.
 - *Parasită*. Bucurescă, 1892.
- Eminescu** (Mihail), *Poesii*. Bucurescă, 1895.
- Filimon** (Nic.), *Ciocoăr vechi și noi*. Bucurescă, 1863.
- Gane** (N.), *Novele*, 3 volume. Bucurescă, 1886.
- Ghica** (Ión). *Scriori*. Bucurescă, 1887.
- Golescu** (Iordache), *Pilde, povestiri, cuvinte adevărate și povestiri* (manuscript citat după Zanne).
- Gorjan** (Gherasim), *Halima*, 4 volume. Bucurescă, 1877.
- Goroveli** (Artur), *Cimiliturile Românilor*. Bucurescă, 1898.
- Hințescu**, *Proverbele Românilor*. Sibiu, 1887.
- Hodoș** (Enea), *Poesii populare din Banat*. vol. I-II. Caransebeș, 1892–1895.
- Ispirescu** (P.), *Basmele Românilor*. Bucurescă, 1882.
- *Basme, Snove și Glume*. Craiova, 1893.
 - *Snove sau povestiri populare*. Bucurescă, 1879.
 - *Pilde și ghicitorii*. Bucurescă, 1880.
 - *Jucării și jocuri de copii*. Sibiu, 1885.
 - *Dicțiori populară în Revista Tocilescu*, vol. I și II.
- Jipescu** (Gr. M.), *Opincaru, cum este și cum trebuie să fie sătenul*. Bucurescă, 1881.
- *Rerurile satelor*. Bucurescă, 1884.
- Kikirezu**, Făie umoristică. Anii I–III. Buc 1895–1897.
- Konaki** (Costache), *Poesii. Alcătuiri și talmăciri*. Iași, 1886.
- Marian** (S. Fl.), *Poesi popular române*. 2 vol. Cernăuți, 1875.
- *Nunta la Români*. Bucurescă, 1890.
 - *Înmormintarea la Români*. Bucurescă, 1892.
 - *Nascerea la Români*. Bucurescă, 1892.
 - *Serbătorile la Români*, vol. I–II. Bucurescă, 1898–1899.
- Marienescu** (At.), *Poesia populară. Balade*. Pesta, 1859.
- Marion**, *Viața la mahala*. Bucurescă, 1893.
- *Universul literar*. Bucurescă, 1889–1896.
- Nădejde** (Sofia), *Nuvele*. Iași, 1890.
- Negruzzi** (Costache), *Scrieri*. 3 volume. Bucurescă, 1873.
- Negruzzi** (Iacob), *Copii de pe natură*. Bucurescă, 1874.
- Odobescu** (Al.), *Scrieri*. 3 volume. Bucurescă, 1887.
- Ollănescu** (Dim. C.), *Teatrul la Români*. Bucurescă, 1897.
- Orășanu** (N. T.), *Opere satirice*. 3 volume. Bucurescă, 1875.
- Pann** (Anton), *Povestea vorbei*. 3 volume. ed. I. Bucurescă, 1852 (II ed. într'un volum 1853, ultima ed. 1883).
- *Nastratin Hogaș*. Bucurescă, 1880.

- Pann** (Anton), *Călătoria lui Moș-Alb*. Bucurescī, 1880.
- Papahagi** (P.), *Din literatura populară aromână*, vol. I. Bucurescī, 1898.
- Pop-Reteganul**, *Trandafiri și Viorele*. Poesii popul. Gherla. 1891.
 — *Povești din popor*. Sibīl, 1895.
- Popescu** (N. D.), *Carte de basme*, 4 părți. Bucurescī, 1892.
- Rădulescu-Codin**, *Cântece poporane din Muscel*. Bucurescī, 1897.
- Revista Nouă**, ed. Hasdeū, 7 vol. Bucurescī, 1888—1895.
- Şaineanu** (Lazăr), *Busmele Române*. Bucurescī, 1895.
- Sbiera** (I. G.), *Povești populare românesci*. Cernăuțī, 1886.
- Şedetōrea**, Revista pentru literatura și tradițiunī populare, ed. Gorovei, 5 volume. Fălticeni, 1892—1899.
- Sevastos** (Elena), *Cântece românesci*. Iași, 1888.
 — *Călătorii prin Țara românească*. Iași, 1888.
 — *Nunta la Români*. Bucurescī, 1889.
 — *Povești*. Iași, 1892.
- Stamate** (Cavalerul), *Musu românescă*. Iași, 1868.
- Stăncescu** (Dumitru), *Basme culese din gura poporului*. Bucurescī, 1892.
 — *Alte Basme*. Bucurescī, 1893.
 — *Basme și snove*. Bucurescī, 1894.
- Tara Nouă**, ed. Nenîțescu, vol. II. Bucurescī, 1886.
- Teleor** (D.), *Icône și portrete*. Bucurescī, 1886.
- Teodorescu** (G. Dem.), *Poesii populare române*. Bucurescī, 1885.
- Vulpian**, *Poesia populară pusă în muzică*. Bucurescī, 1886.
- Xenopol** (N.), *Brauți și putregaiū*. Bucurescī, 1881.
- Zanne** (Iuliū), *Proverbele Românilor*, vol. I—IV. Bucurescī, 1895—1900.

OBSERVAȚIUNI SUPLEMENTARE

§ 6. Dările... *alim*, *iliș* și *ușur*... numai primul și ultimul sunt tătărescă, *ilișul* este o vorbă maghiară.

§ 9. Relativ la vorba „*toiū*“ observăm că derivăriunea-i directă dintr'un giagatal „*toy*“ întîmpină o serioasă obiecție sub raportul topografic: cuvintele de origină tătărescă propriu-disă fiind exclusiv limitate la teritoriul Moldovei. Faptul că acăstă vorbă e deosebită cunoscută și în Muntenia, ne face să crede că rusul *tui* „ospăt“ i-a servit ca filieră intermediară.

Acelăși motive se opun deducțiunii imediate a vorbei **cociobă** dintr'un giagatal köči oba „tente du nomade“ (Hasdeu, Sur les éléments turcs, p. 13): vorba e răspândită în Bucovina, Moldova, Muntenia și Banat (ea se află în Dictionarul bănățean din sec. XVII, la Stamat, Crêngă și Ispirescu).

Întregul § 9 trebuie acumă confruntat cu § 110 și acordat cu rezultatul definitiv al cestiunii.

§ 21. Unele turcisme, puține la număr, au încercat modificarea dialectală a consonantismului: bidiviū — ghidigiū, cilibiū — cilibghiū, ciriviş — cirighiş, fileri — (b)ileri (cf. ghindoc, hitil):

alternarea unei sibilante finale cu palatala ei (cf. cerviciū, dîrviciū) e un fonetism specific românesc:

un *a* protetic: achindie (cf. ascrumez): epentesa unui *d*: bizdadè (cf. buzdugea): a unuī *m*: mumbaià, mumbâsir:

la amplificarea finală în cele câteva nume de ru-

denie adaogă: iacă „bunică“ = ngr. γιαχά + că:

o altă amplificare finală în *-a* e menită să dea vorbei o formă mai românescă: formele muntene bârdacă, că-

lăuză și caraулă corespund Mold. lui bardac, călăuz și

caraaul (dar Mold. gugumană, alăturea de guguman):

privitor la baltă – baltac: cf. raportul invers: caimă — caimac.

§. 22. Dubla accentuațiune (pe lângă cele citate): ciorbă și ciorbă, tavă și tavă;

accentuațiunea analogică: bimbașă, pe lângă cea normală bimbașă;

efectul intonațiunii asupra vocalelor atone: băbăcă și babacă, băcán și bacal, bidinea (=bădăna) și badana, băgiacă și bagiacă, căftan și caftan, cântar, căpecană, căsap și casap, dălac și dalac, dărac și darac, măcat și macat, măhală și mahala etc. — formele întunecate sunt mai ales moldovenesci (și archaic); mai departe: giuimag, pe lângă usualul ciomag (cf. macodo-rom. cunache = conac). Această reducere vocalică e mai consequent observată de graiul macedonén: măraze (=maraz), păzare (=pazar), zăbit (=zabit), zămane (=zaman) etc.

§ 23. Sufixul *-liu* adăogat la o vorbă maghiară: durdu-liu; și *-lic* la elemente latine: șpionic, deputativ (ambele la Stolnicul Dumitracă):

la suf. *-ete* adaogă: stubete, pe lângă normalul stubeciu.

§ 25. La particulele menționate adaogă: doldura, salt (archaic), tiptil și mai ales:

sucada adv. atât de mare (gesticulând cu brațele paralel depărtate), enorm (Alexandri, Teatru, 420: le am găsit doi bărbați *sucada*; 740: nisce ochi *sucada*... ș'o guriță numai atatică; 818: te am logodit eu o avere *sucada*; Marion, 77: socru-sen avea un picior *sucada*); — so(l)KADA(R), autant que cela (d. sol „cela“ și kadar „tant“).

§ 33. De paralelismele turco-maghiare se poate alătura alternarea inversă din macedo-română (primul termin unguresc e dacico-român, celălalt turcesc e macedo-român): cheltuiesc — hărjescu (cf. hargiu), chezes — chifile, chip-boiè (cf. boià), cocie — tiligă, oraș — păzare (cf. pazar „tîrg“), sălaș — cunache (cf. conac), șoim — șain, vamă — imbruche (cf. arch. ghiumbreac) etc.

la sinonimele turco-maghiare adaogă: hain – viclén.

§ 37. În privința proverbului citat sub No. 8: cf. Zanne IV, 614; cel de sub No. 28 sună (Zanne IV, 280): Ești boier, tu boier, cine mă trage cizmele? sănă (ibid. 433): Ești mare, tu mare, cine o să tragă cizmele? — iar la Români din Macedonia (ibid. 436): Ești mare, tu mare, cine va adăpa calul cadiulu?..

proverbul de sub No. 37 revine și în graiul istrian: „Limba traje iuva dintele dore“, dar sub acăstă formă el pote fi împrumutat de la Sérbi.

§ 38. Idiotismul moldovenesc „stéua ciobanului“ pentru lucésférul de séră (Cantemir Ist. Ierogl 9: Afrodita, stéua care întăi se arată de cu séra, stéua ciobanului; 404: Venere, stéua ciobanului care întăi răsare), care există și în Bucovina (Mariaș, Serbătorile I, 109: poporul român din Bucovina dice a răsărit stéua ciobanului, adică luceférul de séră), nu e de căt reproduceerea idiotismului analog turcesc „čoban yildyzy“, l'étoile du berger, Vénus.

§ 40. Despre analogiile ce prezintă unele din basmele noastre cu cele coprinse în „Halima“, veți indica operei noastre *Basmele Române* s. v. Halima și O mie și una de Nopți.

§ 43. Studiul despre „Caraghioz“ apărut mai întăi în publicația festivă *Lui Titu Maiorescu Omagiu* (București, 1900) a fost utilizat de Dr. G. Jakob în monografia sa asupra acestei farse („Das türkische Schattentheater, Berlin, 1900) și tradus nemțesce de Kúnos în „Revue orientale pour les études ouralo-altaïques“, Budapest I (1900), p. 140–144.

§ 45. În privința datării primului hatișerif (anul 1391 părând prea de timpuriu) a se vedea I. Bogdan, *Luptele Românilor cu Turci*, nota de la p. 87–88;

printre Domnii veneti pe tronul țărilor române am numărat pe Aron-Vodă (după Xenopol III, 144) și pe Ión-Vodă (Armén după mama: ibid. 94); iar pe Grazziani, însuși Miron Costin îl numește „Frânc“.

§ 50. Unele din aceste obiceiuri de mult dispărute se oglindesc încă în datinile poporului de la țară. Precum sătenul a păstrat o mare parte a costumului nobil de odinióră, tot aşa în unele episоde ale nunții țăranesci persistă căte o reminiscență caracteristică din trecut.

Precum, în vremea veche, *conaci* călăriaș înaintea Domnului și a suitei sale (§ 50), tot astfel cel doil tineri prietenii ai mirelui, *conacuri* de astăzi, pornesc călări înaintea lui spre a vesti părintilor miresei (într-o orătie numită în Moldova „conacarie“) și celorlalți nunași, ca să îngrijeșeă căt mai în grabă de gazdă sau conac și

de tóte cele trebuincióse *înălțatului* *Impărat*, care îndată are să sosescă cu întréga sa suită¹⁾:

Și 'nainte ne-aș trimes
Din conac în conac
Cu cał de olac...

Ne trimise pe noi, pe şese *lipcani*
Călări pe şese jugani...

Avem *firman* cu peceție
De la Impărătie...

Că vine Impăratul îndată
Cu oștirea lui totă...

Apoi, în timpul înhobotării miresei, un nuntă se scolă și strigă (Marian, 548 urm.): *Salahori*²⁾, să se deschidă plaiurile!

Și lăutarii încep îndată a întona un cântec (numit în unele localități din Bucovina „Războiul“), pe când mama miresei se cărău frumos cusute și legă cu ele bețele vorniceilor sau vătășeilor. Apoi nunul strigă: *Firman impărătesc!*

Și mama miresei prezintănd mirelui un taler pe care se află o năframă, o jimblă și un pahar de rachiū, îl le încchină cu urărī. După ce mirele gustă din rachiū și bagă în trasta-l năframa, jimbla și paharul, nunul strigă din nou: *Caftan impărătesc!*

Atunci mama miresei aduce mirelui o cămașă frumos cusută și-i o încchină...

§ 72. Despre modul cum se lua în primire harciul: cf. Paul de Alep (trad. Cioran), p. 217—219.

§ 100. Ca termin de comparație, vom adăuga aci căte ceva despre costumul ciobanului armân (neguțătorul macedonean adoptând portul europen), aşa cum îl descrie Weigand, Aromunen I, 262 urm.

¹⁾ Marian, *Nunta*, 327 și 468 comparat cu Teodorescu, *Poesii pop.* 171; Sevastos, *Nunta*, 99. Cf. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 132: „Die dominica ad accersendam sponsam, omnes sponsi consanguinei et affines congregantur, legatosque premittunt, sponsi adventum nunciaturos“. Datina însăși e foarte veche, dar forma-l e întipărită de ceremonialul oficial al epocel.

²⁾ Vorba „salahor“ e luat aici cu sensul archaic militar: omenei însărcinăți cu repararea locurilor întărite și cu întreținerea căilor de comunicație.

Păstorul din Pind pără peste cămașă un pieptar de lână ori bumbac (*gimandane*) sau un ilie (*ileche*) cu pieptii împodobiți cu cusături. D'asupra pune o haină numită *cipune* sau *sigune*, albă (la Fărșeroți), deschisă și fără mânci, care ajunge până la genunchi: în unele locuri, siguna e négră și împodobită cu găitane roșii, albastre ori negre. Acăstă haină o pără și femeile, dar atunci e totdeauna négră și dacă are forma unei jachete cu mânci, se numește *cunduș* sau *șcurtu*. Un brâu de postav roșu, alb sau albastru, strînge acăstă haină; d'asupra vine obicinuit un elimir cu buzunare (*sileahe*), în care se păstrează cuțitul, pistolul etc. Când siguna are mâncile despicate atîrnând de pe umeri, ea se numește *dulumici*, iar prin „dulamă“ se înțelege o sigună négră cu brâu și mânci. Dar haina cea mai grea a ciobanului e „sarica“ de lână, mai scurtă ca siguna, strinsă de talie și jos cu crețuri: mâncile sunt despicate și atîrnă slobode pe dinapoi (*tlăgan*) ori au aparență unei glugăi (*capot*). În fine, haina ciobânescă din păr de capră pentru înnoptat se numește „tâmbare“.

Nădragii sunt înlocuiți cu o pereche de izmene (*donuri*) băgate în tuzluci (*ciorici*), obicinuit albi și fixați sub genuche cu un şiret roşu (*căltărătă, vurătă*) cu cizme. Picioarele se acoperă cu călțuni (*ciorape, părpădz*) și cu botine de piele négră (*păpuce*) sau cu sandale roșii (*faruhi*). Bărbatul pără obicinuit un fes (*căciuflăjă*) roșu sau alb, iar femeile unul roșu.
